

6. Produksjons- og markedforhold

6.1. Utvinning av råolje og naturgass

Produksjon og markedforhold

Den gjennomsnittlige prisen på Nordsjøoljen Brent Blend var i 2007 på 72,96 dollar per fat, opp 12,7 prosent fra 2006. Regnet i norske kroner økte oljeprisen med 2,3 prosent til 423,4 kroner per fat. Siden 2003 har prisen, regnet i henholdsvis dollar og kroner, steget med 152 og 107 prosent.

Etter en usedvanlig mild start på vinteren i Nord-Amerika og Europa nådde oljeprisen bunnen med 48,99 dollar per fat den 12. januar 2007. Men en svært kald senvinter i USA ga sterk etterspørsel etter fyringsprodukter på et tidspunkt da raffineriene normalt bygger opp sine bensinlagre. Da man i tillegg utover våren 2007 opplevde langvarig driftstans på flere moderne amerikanske raffinerier og sterk etterspørsel etter bensin, ble resultatet uvanlig lave bensinlagre i forkant av kjøresesongen i USA. Raffineriene som var rammet av driftstans ble erstattet av eldre og mindre sofistikerte raffinerier med behov for mer råolje for hver liter bensin de produserer. Sammen med den økte etterspørselen etter bensin presset dette opp etterspørselen etter råolje og vi fikk en økning i oljeprisen det første halvåret av 2007. I tillegg skapte Irans atomprogram økt usikkerhet knyttet til fremtidige oljeleveranser fra Midt-Østen. Uroligheter i Nigeria førte til betydelig

lavere oljeeksport fra landet gjennom stort sett hele året. På høsten bidro svært lave oljelagre, produksjons- og leveringsproblemer i viktige produsentland og høyere oljeetterspørsel til å presse prisene videre oppover.

Disse forholdene sammen med økt etterspørsel fra land i sterk vekst, ikke minst Kina, førte til at oljeprisen økte betydelig gjennom året, bare avbrutt av en midlertidig nedgang i august på grunn av frykt for tilbakegang i USA og lavere oljeetterspørsel i kjølvannet av krisen i kreditmarkedene. Årets høyeste oljepris ble notert til 96,56 dollar per fat den 28. desember.

I følge det kvartalsvise nasjonalregnskapet var verdien av den norske olje- og gassproduksjonen 554,3 milliarder kroner i 2007, mot 570,3 milliarder kroner i 2006. Virkningen av lavere petroleumsproduksjon på norsk sokkel oversteg altså virkningen av høyere olje- og gasspriser.

Eksportverdien av råolje økte svakt til 309,8 milliarder kroner i 2007, fra 309,3 milliarder i 2006. Tilsvarende økte eksportverdien av naturgass fra 146,9 til 152,7 milliarder kroner. I tillegg kommer eksport av LPG, råbensin, whitespirit mv. Eksporten av slike raffinerte produkter utgjorde 35,5 milliarder kroner. Samlet eksportverdi av petroleumsprodukter var i 2007 på 498,0 milliarder kroner.

Den samlede produksjonen av petroleum på norsk sokkel falt med 4,4 prosent til 238 millioner Sm³ oljeekvivalenter (o.e.) fra 2006 til 2007. Produksjonen av petroleum var i fjor 9,8 prosent lavere enn toppnivået i 2004. Av den totale produksjonen utgjorde produksjonen av råolje (inkl. NGL og kondensat) 62 prosent, og produksjonen av naturgass 38 prosent. Oljeproduksjonen ble redusert med 8,0 prosent fra 2006 til 2007. Det var nedgang på de fleste felt, men Åsgard, Fram og Statfjord var felt med betydelig økt produksjon i 2007. Gassproduksjonen fortsetter å øke, og steg med 2,4 prosent fra 2006 til 2007. Siden 2001 har utvinningen av gass økt med 66 prosent.

Ved årsskiftet 2007/2008 var det 56 produserende felt på norsk kontinentalsokkel. Det ble satt i drift fire nye felt i 2007, Snøhvit i Barentshavet, Ormen Lange i Norskehavet og grensefeltene Enoch og Blane i Nordsjøen. Ekofisk, som markerte starten på norsk oljevirkosomhet i 1971, stod for om lag 10 prosent av total olje- og gassproduksjon i 2007.

Den norske produksjonen av naturgass domineres av de tre store feltene Troll, Sleipner og Åsgard. I 2007 produserte disse tre feltene henholdsvis 35,8, 13,4 og 11,4 millioner Sm³ o.e. naturgass, eller 61 prosent av den samlede gassproduksjonen på norsk sokkel. De store gassfeltene Ormen Lange og Snøhvit, som kom i

Tabell 6.1. Produksjon av olje (inkl. NGL og kondensat) og gass

	Produksjon 2007		Endring fra 2006		Produksjonsandeler	
	Tusen Sm ³ o.e.	Tusen Sm ³ o.e.	Prosent	Prosent	Prosent	Prosent
Petroleum i alt	238 003	-10 845	-4,4			
Olje i alt	148 319	-12 915	-8,0			100
<i>Herav:</i>						
Åsgard	10 926	274	2,6			7
Gullfaks	10 117	-407	-3,9			7
Statfjord	7 635	930	13,9			5
Ekofisk	19 623	-334	-1,7			13
Troll Vest	11 689	-531	-4,3			8
Heidrun	6 203	-1 899	-23,4			4
Snorre	8 385	-150	-1,8			6
Oseberg	10 178	-2 072	-16,9			7
Grane	11 992	-622	-4,9			8
Gass i alt	89 684	2 070	2,4			100
<i>Herav:</i>						
Troll Øst	35 780	5 080	16,5			40
Sleipner Øst	13 423	207	1,6			15
Ekofisk	2 930	-561	-16,1			3
Gullfaks Sør	4 011	-119	-2,9			4
Oseberg	3 997	-2 383	-37,4			4
Åsgard	11 446	1 673	17,1			13

Kilde: Oljedirektoratet.

Tabell 6.2. **Produksjons- og eksportutviklingen for olje og gass**

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	Millioner Sm ³ o.e.											
Produksjon¹	225,5	233,3	226,3	230,7	244,4	252,3	259,0	262,5	264,0	257,2	248,9	238,0
olje	175,4	175,9	168,7	168,7	181,2	180,9	173,6	165,5	162,8	148,1	136,6	128,3
NGL	8,2	8,1	7,4	7,0	7,2	10,9	11,8	12,9	13,6	15,7	16,7	16,6
kondensat	4,4	6,4	6,0	6,5	6,3	6,6	8,0	11,1	9,1	8,4	8,0	3,5
gass	37,4	43,0	44,2	48,5	49,7	53,9	65,5	73,1	78,5	85	87,6	89,7
Eksport	Millioner Sm ³ o.e.											
olje	162,8	163,7	156,2	152,9	163,8	169,0	161,3	151,0	150,3	134,3	122,1	119,4
gass	37,8	42,3	42,7	46,7	48,5	50,5	64,4	71,4	74,2	82,5	84,6	86,7
	Milliarder kroner											
Eksportverdi ²	156,7	163,7	118,3	159,2	306,6	295,7	257,3	257,9	312,8	392,6	456,1	462,5
	US dollar per fat Brent Blend											
Oljepris,	20,63	19,16	12,76	18,09	28,58	24,40	24,96	28,90	38,29	54,5	64,72	72,96

¹ Netto salgbar mengde.² Eksklusive eksport av LPG, råbensin, whitespirit mv.

Kilde: Oljedirektoratet, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Tabell 6.3. **Påløpte og antatte investeringskostnader. Utvinning av råolje og naturgass og rørtransport. Millioner kroner**

	2003	2004	2005	2006	2007 ¹	2008 ¹
I alt	64 362	71 473	88 478	95 740	112 516	126 742
Utvinning av råolje og naturgass i alt	61 466	65 327	78 463	90 442	109 165	125 444
Leting og konseptstudier	4 134	4 010	7 537	11 718	19 205	29 645
Feltutbygging og felt i drift	46 561	44 962	53 913	60 328	78 019	91 219
Feltutbygging	16 773	13 717	19 518	21 316	31 077	35 992
Varer	7 982	4 887	6 247	8 179	11 989	17 700
Tjenester	5 070	5 152	8 405	8 542	12 278	10 326
Produksjonsboring	3 720	3 679	4 866	4 594	6 811	7 966
Felt i drift	29 788	31 245	34 395	39 013	46 942	55 227
Varer	2 796	2 133	2 082	3 295	4 495	6 583
Tjenester	9 779	11 434	8 411	11 874	15 357	19 618
Produksjonsboring	17 213	17 678	23 901	23 844	27 090	29 026
Landvirksomhet ²	10 771	16 355	17 014	18 396	11 941	4 580
Rørtransport	2 896	6 146	10 015	5 297	3 351	1 299

¹ Anslag. Registrert 4. kvartal 2007.² Omfatter kontorer, baser og terminalanlegg på land.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

drift i september i fjor, vil de nærmeste årene bidra til en fortsatt økning i gassproduksjonen på norsk sokkel.

Fra starten i 1971 og fram til utgangen av 2007 har det til sammen blitt produsert 4,8 milliarder Sm³ o.e. på norsk sokkel, ifølge Oljedirektoratet. De totale utvinnbare ressursene, inkludert det som allerede er produsert, anslås til 13,2 milliarder Sm³ o.e. De gjenværende utvinnbare ressursene er altså beregnet til 8,4 milliarder Sm³ o.e. Gjenværende reserver i felt som er omfattet av godkjent plan for utbygging og drift (PUD) anslås til 3,6 milliarder Sm³ o.e., tilsvarende 42,2 prosent av de antatt totalt gjenværende utvinnbare ressursene.

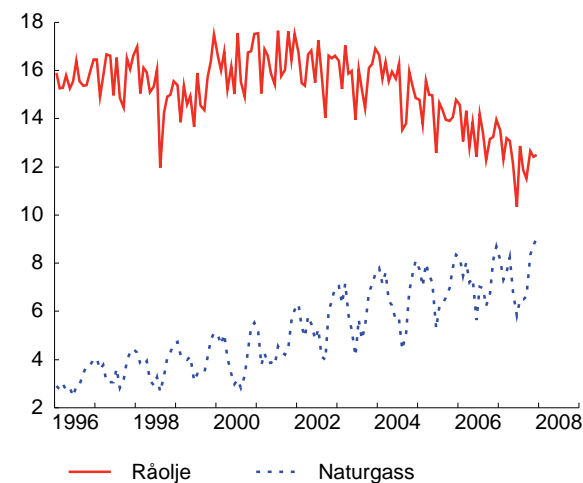
Investeringer

Anslag 2007

Ifølge oljestatistikkens anslag i 4. kvartal 2007, var de samlede investeringer i olje- og gassvirksomhet og rørtransport 112,5 milliarder kroner i 2007. Dette er en økning på 16,8 milliarder kroner fra 2006. Økningen fra 2006 kom innenfor alle investeringsområder med

unntak av landvirksomhet og rørtransport, der anslagene indikerer nedgang. Vedvarende høy oljepris har bidratt til økt aktivitetsnivå og derigjennom til økt kostnadsnivå på norsk sokkel i 2007.

Investeringene til letevirksomhet i 2007 ble mot slutten av året anslått til 19,2 milliarder kroner, en økning på 7,5 milliarder eller 64,1 prosent fra året før. Det ble påbegynt 32 letebrønner i 2007, seks flere enn i 2006. Mens antall letebrønner økte med 23 prosent, økte kostnadene til leteboring med hele 61 prosent fra 2006 til 2007. Antall letebrønner er ikke et perfekt aktivitetsmål siden antall boretøgn kan variere fra brønn til brønn. Likevel indikerer den langt høyere veksttaket for borekostnadene at enhetskostnadene på leie av rigg har økt betydelig fra 2006 til 2007. Av fjorårets 32 brønner var 20 undersøkelsesbrønner og 12 avgrensingsbrønner. En avgrensingsbrønn bores for å kartlegge størrelsen på et olje- eller gassfunn. Det ble gjort 12 nye funn i 2007, åtte i Nordsjøen, tre i Norskehavet og én i Barentshavet. Samlet ressurstilvekst fra disse funnene er ifølge Oljedirektoratet beregnet til mellom

Figur 6.1. Olje- og gassproduksjon. Råolje (millioner tonn) og naturgass (milliarder Sm³). Ujusterte tall

Kilde: Oljedirektoratet.

39 og 83 millioner Sm³ utvinnbar olje og mellom 15 og 23 milliarder Sm³ utvinnbar gass.

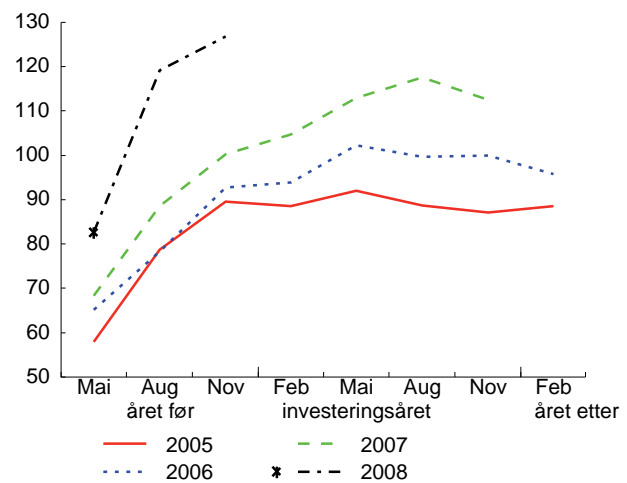
Investeringer i feltutbygging i 2007 er anslått til 31,1 milliarder kroner. Dette er hele 9,8 milliarder mer enn de endelige utbyggingsinvesteringene i 2006. I 2007 ble de største investeringene gjort på utbyggingsprosjektene Ormen Lange, Alvheim, Gjøa og Tyrrihans. Utbyggingsprosjektet Skarv i Norskehavet, som ble godkjent av Stortinget i desember, var ikke inkludert i investeringstillingen i 4. kvartal. Tall fra dette prosjektet vil komme i tillegg i den kommende tellingen i 1. kvartal 2008.

Anslaget for investeringer til felt i drift i 2007 ble på 46,9 milliarder kroner. Dette er 7,9 milliarder mer enn endelige tall for 2006. Investeringene i tilknytning til eksisterende infrastruktur er normalt den type oljeinvesteringer som genererer inntekter raskest. De siste årenes høye oljepriser utløser nå åpenbart flere slike prosjekter og fremskynder allerede planlagte driftsinvesteringer. Det er grunn til å tro at det høye aktivitetsnivået også gir høy kostnadsvekst på viktige innsatsfaktorer i næringen. Det var spesielt feltene Ekofisk, Troll og Valhall, som skilte seg ut med høyt investeringsnivå i 2007.

Investeringene i oppstrømsrelatert landvirksomhet i 2007 ble i 4. kvartal anslått til 11,9 milliarder kroner. Dette er en nedgang på 6,5 milliarder sammenlignet med endelige investeringstall for 2006. Nedgangen hadde sammenheng med at investeringene på terminalene knyttet til Ormen Lange og Snøhvit var lavere i 2007.

Investeringene i rørtransport er anslått til 3,4 milliarder kroner for 2007. Dette er 1,9 milliarder lavere enn de endelige tall for 2006. Nedgangen skyldes hovedsakelig at rørprosjektene i tilknytning til Ormen Lange og Snøhvit stort sett ble ferdigstilt allerede i 2006.

Figur 6.2. Årsanslag for investeringskostnader i oljevirksomheten. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Anslag 2008

SSBs oljestatistikk gir hvert kvartal oljeselskapenes egne anslag for sine fremtidige investeringskostnader. Statistikken inkluderer alle aktive lisenser, alle felt og rør som er i drift og som skal bygges ut og som har godkjent PUD eller fritak fra PUD, samt landanlegg direkte knyttet mot olje- og gassproduksjonen. Investeringene i olje- og gassvirksomheten for 2008, inkludert rørtransport, ble i 4. kvartal anslått til 126,7 milliarder kroner. Dette er 7,6 milliarder høyere enn anslått i kvartalet før og hele 26,6 milliarder høyere enn tilsvarende anslag for 2007, gitt i 4. kvartal 2006. Det er anslagene for investeringene til lettevirksomhet, feltutbygging og felt i drift som øker sammenlignet med tilsvarende anslag for 2007. Tallene for landvirksomhet og rørtransport viser nedgang.

Leteinvesteringene i 2008 ble i 4. kvartal anslått til rekordhøye 29,6 milliarder kroner, 2,4 milliarder kroner mer enn anslaget gitt i kvartalet før. Anslaget ligger 5,0 milliarder høyere enn tilsvarende anslag gitt for 2007. Selv om riggtilgangen vil bedres noe i løpet av 2008, kan noen av de planlagte letebrønnene bli forskjøvet på grunn av kapasitetsbegrensninger i riggmarkedet.

Investeringene til feltutbygging i 2008 ble i 4. kvartal 2007 anslått til 36,0 milliarder kroner, 8,6 milliarder mer enn anslått i 3. kvartal. Anslaget er hele 17,7 milliarder høyere enn tilsvarende anslag for 2007. Det er ventet at det også kommer til noen nye prosjekter, noe som vil bidra til å øke utbyggingsinvesteringene til neste år. Dette gjelder blant annet Skarv, Morvin og Frøy. Ifølge utbyggingsplanen for Skarv skal det investeres for 7,1 milliarder kroner i 2008 på dette prosjektet alene. Troll Future Development og Snøhvit Olje ble i høst besluttet skrinlagt, og Goliat ser ikke ut til å bli påbegynt før i 2009.

Anslaget for investeringer på felt i drift i 2008 var i 4. kvartal 2007 på 55,2 milliarder kroner. Sammenlignet

Tabell 6.4. **Petroleumsrente og andel av BNP***

	Petroleumsrente Milliarder kroner	Petroleumsrentens andel av brutto- nasjonalprodukt. Prosent
1992	39,0	5,0
1993	39,2	4,8
1994	39,8	4,6
1995	44,8	4,8
1996	84,3	8,3
1997	92,1	8,5
1998	34,3	3,1
1999	75,1	6,3
2000	235,4	16,5
2001	212,3	13,9
2002	168,9	11,1
2003	175,6	11,2
2004	237,6	13,9
2005	326,8	16,8
2006	401,8	18,6
2007	373,9	16,3

*Ved beregning av renter er det benyttet en normalavkastning på 4 prosent.

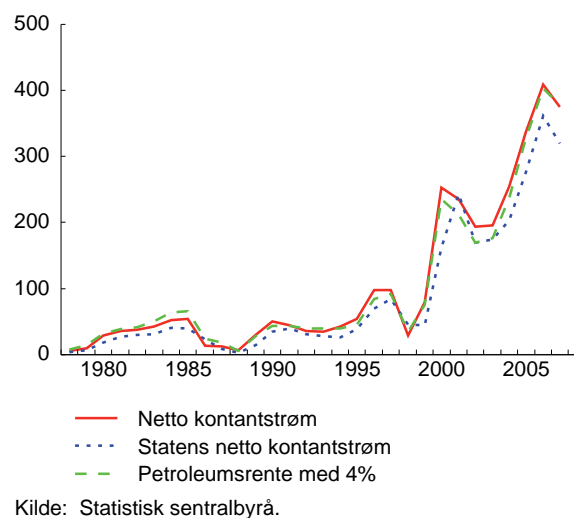
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

med tilsvarende anslag for 2007, gitt i 4. kvartal 2006, representerer dette en økning på 11,5 milliarder kroner. Det er også i 2008 spesielt feltene Ekofisk, Valhall og Troll som skiller seg ut med høye investeringsnivå. Det er ventet at tre nye felt vil komme i produksjon i 2008: Alvheim, Vilje og Volve.

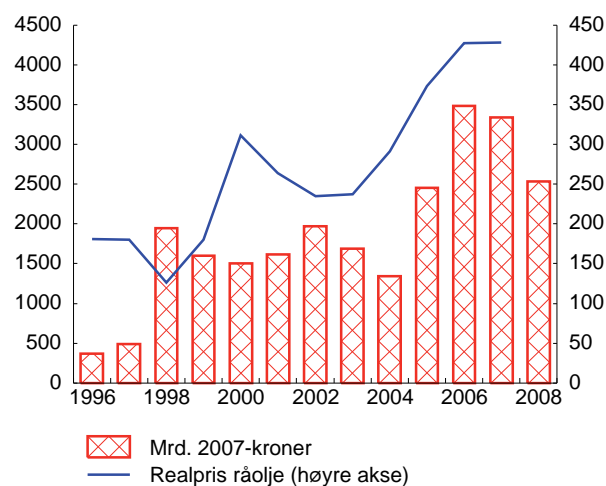
Investeringene til landvirksomhet og rørtransport i 2008 ble i 4. kvartal 2007 anslått til henholdsvis 4,6 og 1,3 milliarder kroner. De lave investeringsnivåene for disse investeringsområdene har sammenheng med fjorårets ferdigstilling av Ormen Lange og Snøhvit. Anslagene for 2008 domineres av terminal- og rørinvesteringer knyttet til Gassled.

Petroleumsinntektene

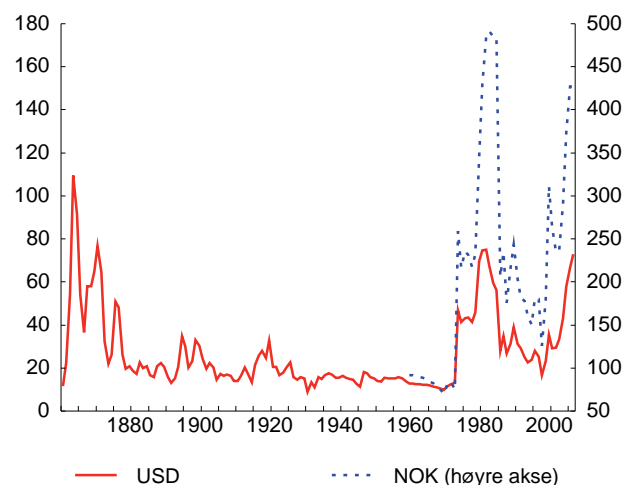
Netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten, definert som bruttoprodukt minus lønnskostnader og løpende investeringer, sank med 34,2 milliarder kroner til 373,9 milliarder kroner fra 2006 til 2007. Reduksjonen i kontantstrømmen skyldes hovedsakelig mindre produksjon av råolje. Selv om realprisen på råolje i dollar økte med 9,7 prosent, falt dollaren i verdi slik at prisen målt i norske kroner var om lag uendret fra i fjor (prisen på gass følger i store trekk oljeprisutviklingen, men med noe forsinkelse). Netto kontantstrøm ble negativt påvirket av at investeringene økte med 15,4 milliarder kroner til et foreløpig toppnivå på 105,6 milliarder kroner. Lønnskostnadene, som tilsvarer kun 6,0 prosent av netto kontantstrøm, økte med 12,0 prosent. *Statens netto kontantstrøm* fra petroleumsvirksomheten i 2007 ble av Finansdepartementet i desember anslått til 319,7 milliarder kroner, en reduksjon på 41,2 milliarder fra 2006. Både statens inntekter fra skatter og avgifter og inntektene fra statens direkte eiendeler i petroleumsvirksomheten gikk ned.

Figur 6.3. **Petroleumsrente og kontantstrøm fra utvinning av olje og gass. Milliarder kroner**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.4. **Petroleumsformuen for ulike år. Milliarder 2007 kroner. Råoljepris. Norske 2007-kroner/fat**

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Figur 6.5. **Realpris på råolje. 1861-2007. 2007-priser per fat. Deflatert med konsumpris USA**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Petroleumsrenten er et uttrykk for den meravkastningen som oppnås i petroleumssektoren utover normal avkastning på realkapitalen. Petroleumsrenten er definert som driftsresultat i sektoren inklusive indirekte skatter, fratrukket kapitalslit og fratrukket antatt normal realavkastning på 4 prosent på kapitalen. Det følger at petroleumsrenten da er lik netto kontantstrøm til lagt løpende investeringer og fratrukket de beregnede kapitalkostnadene. Petroleumsrenten kan anslås til 374 milliarder kroner i 2007, en reduksjon på 28 milliarder fra 2006. Petroleumsrentens andel av BNP sank fra 18,6 prosent i 2006 til 16,3 prosent i 2007.

Petroleumssformuen er lik nåverdien av anslått framtidig netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten fratrukket verdien av realkapitalen i sektoren. Anslag på petroleumssformuen vil alltid være svært usikre, og avhenger av anslag på fremtidige priser, produksjonsmengder, produksjonskostnader og realrenter. I nasjonalbudsjettet 2008 har Finansdepartementet anslått framtidig netto kontantstrøm til 3520 milliarder 2008-kroner. Dette er lavere enn i 2007 (4160 milliarder 2007-kroner). Finansdepartementet har lagt til grunn at den samlede produksjonen av olje og gass vil nå en topp om lag 9 prosent over dagens nivå rundt år 2011 og deretter gradvis falle ned mot 60 prosent av dagens nivå fram mot år 2030.

En viktig faktor i departementets anslag for framtidig netto kontantstrøm, er en antagelse om at oljeprisen faller gradvis fra dagens nivå på knapt 440 til 230 kroner per fat (2008-kroner) fram mot 2015 og deretter holder seg på dette nivået. Når man med disse forutsetningene trekker verdien av realkapitalen fra nåverdien av netto kontantstrøm, er anslått petroleumssformue 2536 milliarder 2007-kroner. Dette er 799 milliarder kroner mindre enn anslått i 2007. Nedgangen skyldes at man tømmer en ikke-fornybar ressurs, samtidig som det forventes at de framtidige investeringskostnadene vil bli høyere enn man antok for ett år siden.

Etter hvert som olje og gass utvinnes, blir oljeformuen delvis konsumert, delvis reinvestert i human- og realkapital eller finansielle fordringer gjennom Statens pensjonsfond - Utland. Ved utgangen av november 2007 var dette fondet på 2084 milliarder kroner. Finansdepartementet anslår at fondet ved inngangen til 2008 vil nå 2094 milliarder kroner (se Figur 2 i boks 4.3). Det er 310 milliarder kroner mer enn ved utgangen av 2006.

Den samlede formuen fra petroleumsvirksomheten kan defineres som summen av petroleumssformuen og Statens pensjonsfond - Utland og er ved inngangen av 2008 på 4630 milliarder kroner, en reduksjon på 489 milliarder fra i fjor. *Permanentinntekten* av denne formuen er en anslått langsiktig realavkastning av formuen, og utgjør delen av petroleumssinntektene vi kan konsumere uten å redusere realverdien av den aktuelle formuen. Basert på 4 prosent realrente var permanentinntekten vel 185 milliarder kroner ved årsskiftet

2007-2008, en nedgang på 20 milliarder kroner fra ett år tidligere.

Nåverdien av statens netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten er i nasjonalbudsjettet for 2008 anslått til 3210 milliarder 2008-kroner. Statens del av petroleumssformuen kan anslås til 2414 milliarder 2007-kroner når verdien av statens realkapital trekkes fra. Statens samlede formue fra petroleumsvirksomheten, inklusive pensjonsfondet, er dermed 4508 milliarder kroner. Permanentinntekten av denne formuen er 180 milliarder kroner. Handlingsregelen for bruk av petroleumssinntektene sier at vi kan bruke den forventede realavkastningen av Statens pensjonsfond - Utland hvert år. Med 4 prosent avkastning utgjør dette 84 milliarder kroner for 2008, altså vesentlig mindre enn permanentinntekten av den statlige formuen. Etter hvert som mer av petroleumssformuen omplasseres i finansiell formue, vil det som kan brukes etter handlingsregelen nærme seg permanentinntekten av denne statlige formuen.

6.2. Industri og bergverksdrift

I følge tall fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet preges også utviklingen i industri og bergverksdrift av at man var i en høykonjunktur i 2007. Produksjonen økte med hele 9,4 prosent fra 2006 til 2007, målt i løpende priser. I faste priser var økningen på 4,2 prosent, se tabell 6.5.

Industrien kan deles inn i næringer som produserer industrielle råvarer, verkstedindustri, skip og plattformer og annen industri. De sto for henholdsvis 31, 23, 13 og 33 prosent av produksjonen i industrien i 2007, målt i faste 2005-priser. Næringer som produserer industrielle råvarer er treforedling, oljeraffinering, kjemiske råvarer, kjemisk og mineralsk industri og metallindustrien. Annen industri omfatter nærings- og nytelsesmiddelindustri, trelast- og trevareindustri, forlag og grafisk industri og møbel og annen industri.

Prisutviklingen for tradisjonelle varer fra industri og bergverksdrift var klart positiv i 2007 med en vekst på 4,9 prosent sammenlignet med 2006, se tabell 6.6. Tradisjonelle varer fra industri og bergverksdrift omfatter ikke skip, oljeplattformer og moduler og heller ikke petroleumssforbindelser som krever liten bearbeiding. Eksportprisene økte med 5,1 prosent. Prisene for kjemiske råvarer, kjemiske og mineralske produkter og metaller økte mer enn eksportprisene samlet. Bruttoproduktet i industri og bergverksdrift, som utgjør differansen mellom produksjon og produktinnsats, steg med 4,6 prosent fra 2006 til 2007, målt i faste priser. Bruttoproduktet i industri og bergverksdrift utgjorde 12,0 prosent av samlet bruttoprodukt for Fastlands-Norge i 2007, målt i løpende priser.

I 2007 var det 284 600 sysselsatte i industrien, ifølge foreløpige tall fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet. Det er 3,8 prosent flere enn i 2006. Det var særlig sterk sysselsettingsvekst i bygging av skip og plattformer (7,2

Tabell 6.5. **Industri og bergverksdrift. Produksjon og faktoretterspørsel. Sesongjustert. Prosentvis endring fra foregående periode**

	Mrd.kr ¹	Volum					Pris				
		2007	2007	07:1	07:2	07:3	07:4	2007	07:1	07:2	07:3
Produksjon	750,7	4,2	-0,5	0,2	1,7	1,7	5,0	1,7	1,3	-0,5	0,0
Produktinnsats	545,0	4,1	-0,6	0,3	1,8	1,7	5,5	1,1	2,3	-0,5	-0,8
Bruttoprodukt	205,7	4,6	-0,1	0,0	1,5	1,7	3,5	3,1	-1,0	-0,8	2,1
Bruttoinvesteringer i alt	31,1	23,4	-7,8	12,8	16,3	11,7	2,3	-0,4	1,4	-0,2	1,3
Bruttoinvesteringer i bygg og anlegg	7,5	-4,7	-26,4	13,8	18,9	59,7	8,5	-4,9	9,2	0,3	4,7
Bruttoinvesteringer i maskiner	23,6	34,7	-1,9	12,6	15,7	0,0	0,8	1,1	-0,5	-0,4	-1,5
Sysselsetting ²	288,7	3,8									

¹ Nivå tall i løpende priser, ujusterte tall.

² Lønnstakere og selvstendige, 1000 personer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.6. **Markedsutviklingen for tradisjonelle industri- og bergverksprodukter¹. Sesongjustert. Prosentvis endring fra foregående periode²**

	Mrd.kr ¹	Volum					Pris				
		2007 ⁴	2007	07:1	07:2	07:3	07:4	2007	07:1	07:2	07:3
Produksjon	560,8	2,3	0,3	-0,5	1,0	1,6	4,9	0,6	2,4	-1,0	0,2
Eksport ³	234,1	6,9	3,7	-0,6	1,7	6,0	5,1	-1,0	3,0	-3,1	-0,6
Hjemmeleveranser	326,6	-0,4	-2,3	-0,4	0,5	-1,9	4,5	1,7	1,9	0,8	0,7
Import	440,1	8,8	1,7	0,8	1,4	3,5	3,8	0,5	0,5	-2,1	-1,1
Innenlandsk anvendelse	766,7	4,6	-0,1	0,3	1,0	1,2	4,1	1,1	1,1	-0,9	-0,3
Lagerendringer	-6,9	-2,0	0,1	-2,2	-0,8	-1,4	.. ⁵	61,7
Innenlandsk etterspørsel	773,6	6,8	-0,2	2,5	1,8	2,6	4,5	0,5	1,5	-0,6	-0,9

¹ Tradisjonelle industri- og bergverksprodukter omfatter ikke skip, oljeplattformer og moduler samt petroleumsforbindelser som krever liten bearbeiding.

² Basisverdi, dvs. markedsverdi fratrukket avgifter og handelsavanse.

³ Inneholder reeksport.

⁴ Nivå tall, ikke sesongjusterte.

⁵ NC (not calculated), ikke beregnet på grunn av manglende data.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

prosent) og i verkstedindustrien (7,9 prosent). Det var ellers en økning på 3,5 prosent i sysselsettingen innen trelast- og trevareindustrien i samme tidsrom. I bergverksdrift var det 4100 sysselsatte i 2007, en økning på 2,3 prosent fra året før. Industriens andel av samlede timeverk i Norge var i 2007 på 12,9 prosent, uendret fra 2006.

Innenlandsk etterspørsel etter tradisjonelle varer fra industri og bergverksdrift økte med 6,8 prosent fra 2006 til 2007, målt i faste priser, se tabell 6.6. Veksten i innenlandsk etterspørsel ble motsvart av en kraftig økning i import av tradisjonelle industrivarer, mens hjemmeleveransene av industrivarer fra norsk produksjon gikk ned med 0,4 prosent fra 2006 til 2007. Importveksten var på 8,8 prosent fra 2006 til 2007 og var særlig sterk for verkstedprodukter og trevarer, viser foreløpige tall fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet.

Eksporsten av tradisjonelle varer fra industri og bergverksdrift økte med 6,9 prosent fra 2006 til 2007, se tabell 6.6. Det var særlig eksport av verkstedprodukter, kjemiske råvarer og kjemiske og mineraliske produkter som økte, noe som ga grunnlag for vekst i produksjonen i disse næringene. Eksporsten av treforedlingsprodukter viste nedgang. Produksjonen av tradisjonelle varer økte samlet sett med 2,3 prosent i 2007 sammenlignet med året før.

I tillegg til den sterke veksten i eksport av tradisjonelle varer fra industri og bergverksdrift ga den

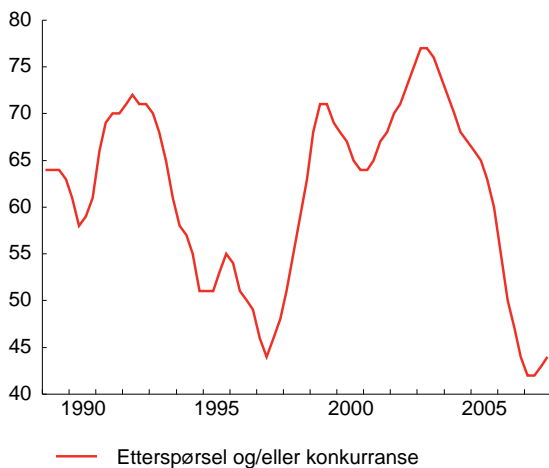
kraftige oppgangen i investeringer i norsk petroleumsvirksomhet i 2006 og 2007 en markert økning i produksjonen innen skip- og plattformindustrien i 2007. Denne tendensen har man sett over flere år, noe som har skapt store ringvirkninger til norsk verkstedindustri. Produksjonsveksten i skip- og plattformindustrien, samt verkstedindustrien, har bidratt til oppgangen i norsk industriproduksjon fra 2006 til 2007. Produksjonen av metallvarer og maskiner og utstyr hadde den største økningen i verkstedindustrien. Treforedlingsindustrien opplevde imidlertid nedgang i produksjonen i 2007 på grunn av en noe svakere etterspørsel fra utlandet (se kvartalsrapporter fra Norske Skog-konsernet fra 2007).

Konjunktursituasjonen og industriens fremtidsvurderinger

Konjunkturbarometeret gir en pekepinn på hvordan norske industriledere vurderer utviklingen for egen virksomhet samt fremtidsutsiktene på kort sikt. I undersøkelsen defineres «kort sikt» som et kvartal fremover i tid, men barometeret vil også til en viss grad reflektere oppfatninger om utviklingen over et noe lengre tidsrom.

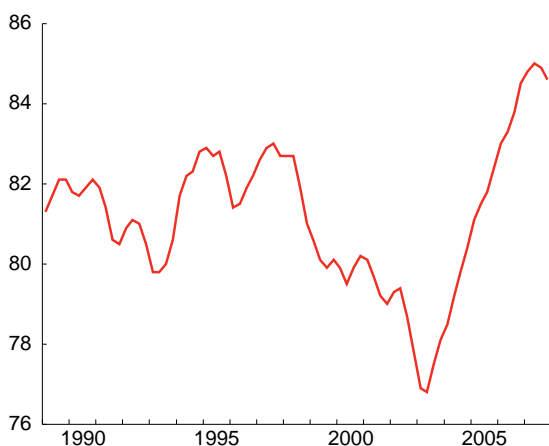
Kvartalsvise resultater vitner om positiv utvikling i konjunkturforløpet til industrien (kvalitativ vurdering). Produksjonsvolum, kapasitetsutnyttelse, sysselsetting og ordretilgang økte merkbart i 2007, men veksten avtok noe frem mot årsskiftet. Innenlandske markedspriser viste stabil vekst gjennom året, mens

Figur 6.6. Konjunkturbarometer: Industri og bergverk. Faktorer som begrenset produksjonen, inneværende kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent

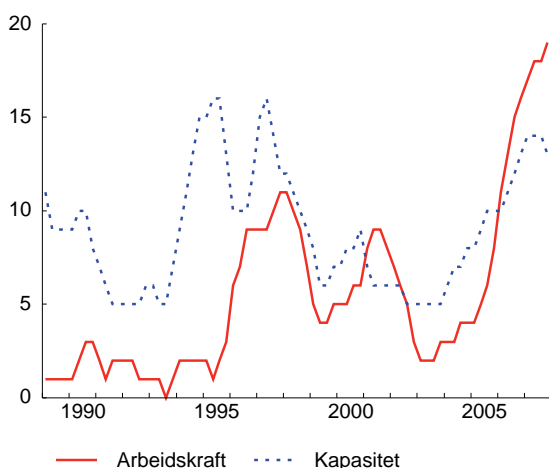
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.7. Konjunkturbarometer: Industri og bergverk. Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå, kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.8. Konjunkturbarometer: Industri og bergverk. Faktorer som begrenset produksjonen, inneværende kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

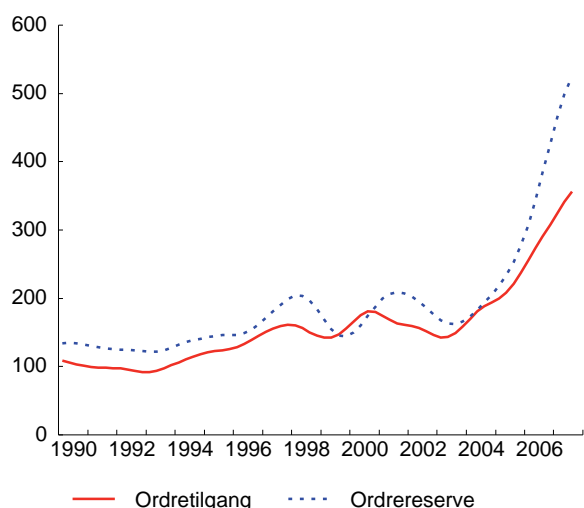
prisoppgangen i eksportmarkedet viste tegn til å flate ut. En sterkere norsk krone medvirket sannsynligvis til dette. Indikator for ressursknapphet viser at kapasitetsvansker og begrenset tilgang på kvalifisert arbeidskraft utgjør en uvanlig stor utfordring i industrien, se figur 6.8. Dette fører til økte kostnader og redusert lønnsomhet for bedriftene. I enkelte næringer har man løst dette ved å importere arbeidskraft fra EU-området samt ved å sette bort deler av produksjonen til lavkostland. Tallet på arbeidsmåneder som dekkes av ordrebeholdningen ligger på et noe høyere nivå enn i 2006, mens gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad for industrien beregnes til 85 prosent.

Et flertall av industrilederne oppgir at de har positive forventninger til 1. kvartal 2008. Utsikter til sterk etterspørsel og høy prisvekst i hjemmemarkedet er sannsynligvis årsaken til dette. Fortsatt er det stor vilje til å øke investeringene i realkapital. Dette tyder på forventning om høy aktivitet også på noe lengre sikt. Sammensatt konjunkturindikator for industrien (sesongjustert nettotall) falt gjennom hele 2007 og nærmer seg det historiske snittet. Dette er en indikasjon på at man nærmer seg konjunkturtoppen i industrien. Indikatoren er gjennomsnittet av svarene for forventet produksjon, ordrebeholdning og lagerbeholdning av egne produkter.

Produsenter av typiske innsatsvarer (treforedling, kjemisk industri, metallindustri med flere) melder om avtagende vekst i produksjonsvolum og sysselsetting. Svakere utvikling i eksportmarkedet som en følge av svekkede konjunkturer og en styrket norsk krone er nok den viktigste årsaken til dette. En økning i tallet på industriledere som oppgir etterspørsel og konkurranse som begrensende faktorer for produksjonen (4. kvartal 2007 mot 4. kvartal 2006) støtter disse antagelsene. Hjemmemarkedsprisene steg gjennom hele 2007, mens eksportprisene flatet ut og viste tegn til å falle mot slutten av året. Gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad beregnes til 85 prosent i 4. kvartal. Dette er noe lavere enn ved årets begynnelse.

Produsenter av typiske investeringsvarer (metallvarer, maskinvarer, plattformer og skipsverft med flere) melder om betydelig vekst i produksjonsvolum og kapasitetsutnyttning gjennom hele 2007. Likevel er ikke dette tilstrekkelig til å redusere gapet mellom ordretilgang og effektivt mengde. Som en følge av denne utviklingen ligger ordrebeholdningen på et historisk høyt nivå, og ordrebøkene er fulle i lang tid fremover. Kapasitetsvansker, samt mangel på kvalifisert arbeidskraft, begrenser produksjonsveksten i de aktuelle bransjene. Bedriftene kompenserer for dette ved å øke investeringene samt hente inn arbeidskraft fra utlandet. En betydelig styrking av hjemmemarkedsprisene skyldes dels sterke etterspørselsimpulser, og dels økte produksjonskostnader. Gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad beregnes til i overkant av 90 prosent, mens tallet på arbeidsmåneder som dekkes av nåværende ordrebeholdning ligger merkbart over 2006-nivået.

Figur 6.9. Ordretilgang og ordreservert i industri i alt. Verdindeks. Trend. 1988=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Produsenter av konsumvarer (næringsmiddelindustri, forlagsvirksomhet, farmasøytisk industri med flere) melder om merkbart vekst i produksjonsvolumet i første halvår 2007, men økningen avtok i styrke frem mot årsskiftet. Begrenset tilgang på kvalifisert arbeidskraft synes å være en medvirkende årsak til dette. En slik antagelse støttes av det faktum at sysselsettingsveksten flater ut samtidig som flere industriledere oppgir at tilgjengeligheten på arbeidskraft begrenser produksjonen. Høy innenlandsk etterspørsel utgjør drivkraften bak veksten i de aktuelle næringene. Dette gjenspeiles i form av solid prisoppgang på det innenlandske markedet. Gjennomsnittlig kapasitetsutnytningsgrad beregnes til 80 prosent for de aktuelle næringene.

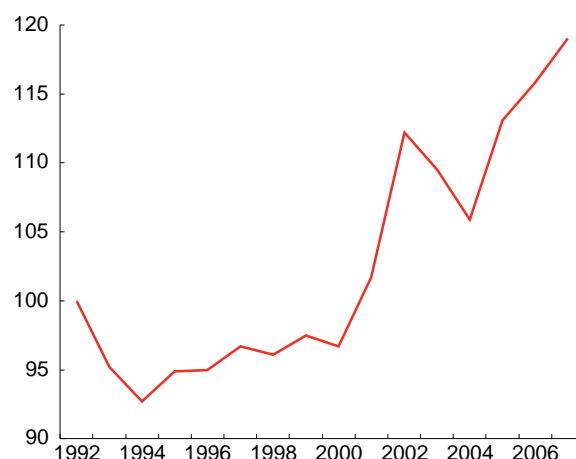
Investeringer

Foreløpige tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser en økning på 23,4 prosent i samlede bruttoinvesteringer for industri og bergverksdrift fra 2006 til 2007, målt i faste priser. Veksten var særlig sterk fra 2. til 3. kvartal. Målt i løpende priser utgjorde samlede investeringer om lag 31 milliarder kroner i 2007. Dette er et svært høyt nivå historisk sett. Store investeringer innenfor næringen oljeraffinerings og kjemisk industri medvirker sterkt til økningen. Hovedsakelig skyldes dette etablering av nye fabrikker innenfor solcellerelatert virksomhet samt omfattende oppgradering av eksisterende anlegg i flere bransjer. God lønnsomhet innenfor produksjon av ikke-jernholdige metaller gir grunnlag for økte investeringer i denne næringen, men foreløpig er det kun snakk om å opprettholde eller forbedre eksisterende anlegg. Uvanlig høye ordreserver innenfor verftsindustrien skaper behov for økt produksjonskapasitet hos leverandører og underleverandører innenfor disse næringene. Dette kommer til uttrykk i form av en bred vekst i investeringene.

Industriens markedsandeler

Timelønnskostnadene i norsk industri økte med 4,7 prosent fra 2006 til 2007, ifølge foreløpige tall fra det

Figur 6.10. Timelønnskostnader i norsk industri i forhold til handelspartnerne i felles valuta. 1992=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, TBU for inntektsoppgjørene og OECD.

Boks 6.1. Markedsandeler

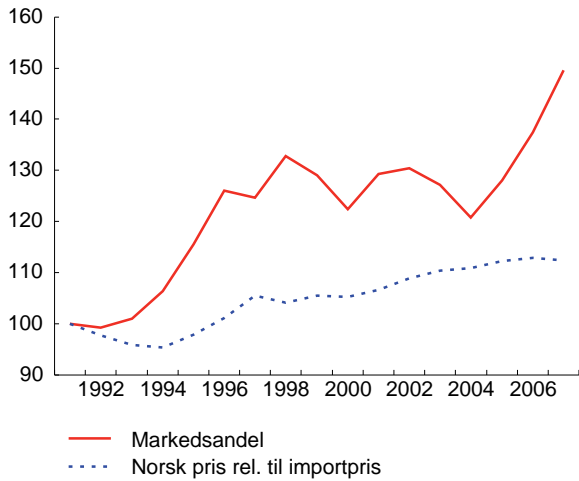
Norske produsenters markedsandeler er definert som forholdet mellom deres leveranser og samlet omsetning i markedet. For eksportvarer beregnes endringer i markedsandelen for de enkelte varegrupper ved å sammenholde volumveksten i den norske eksporten av den aktuelle varen med et veid gjennomsnitt av volumveksten i importen hos våre handelspartnere. Beregningene kan bare gjøres for relativt grove varegrupper. Utviklingen i eksportmarkedsandelene gjenspeiler derfor utviklingen i norsk eksport i forhold til importen av både produkter som ligger svært nær de norske og produkter som avviker betydelig. Utviklingen i eksportmarkedsindikatoren vil bli påvirket av hvordan etterspørselen etter varespekteret til de norske produsentene utvikler seg relativt til gjennomsnittet for disse varene, i tillegg til deres konkurransedyktighet vis-à-vis utenlandske produsenter av varer innen den relativt grove varegruppen.

Hjemmemarkedsandelene for de enkelte varegrupper beregnes som forholdet mellom leveranser fra innenlandske produsenter og samlet innenlandsk anvendelse, begge deler regnet i volum. Beregningene gjøres for de samme grove varegruppene som for eksportmarkedsandeler. Generelt påvirkes markedsandelen av mange faktorer, slik som prisutviklingen på norske varer i forhold til konkurrentenes utenlandsproduserte varer, varenes kvalitet, produktspesialisering, markedsføring og eventuelle kapasitetskranker og lønnsomheter i produksjonen.

kvartalsvis nasjonalregnskapet. Lønnskostnadene hos våre handelspartnere økte anslagsvis med 3,5 prosent, i følge foreløpig rapport fra det tekniske beregningsutvalget for lønnsoppgjørene for 2008 (TBU). Disse timelønnskostnadene gjelder for arbeiderne i industrien.

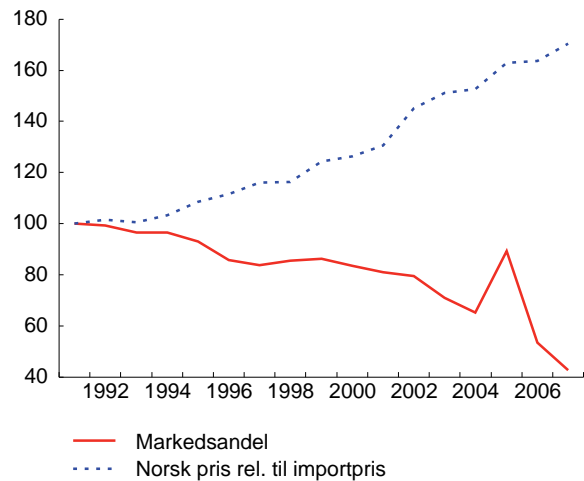
Kronekursen styrket seg med 1,7 prosent gjennom 2007, målt ved industriens effektive valutakurs. Samlet sett har dermed de relative timelønnskostnadene i Norge målt i felles valuta steget med 2,9 prosent i 2007 sammenlignet med 2006.

Figur 6.11. Eksport av verkstedprodukter. Markedsandel og relativ pris. 1991=100

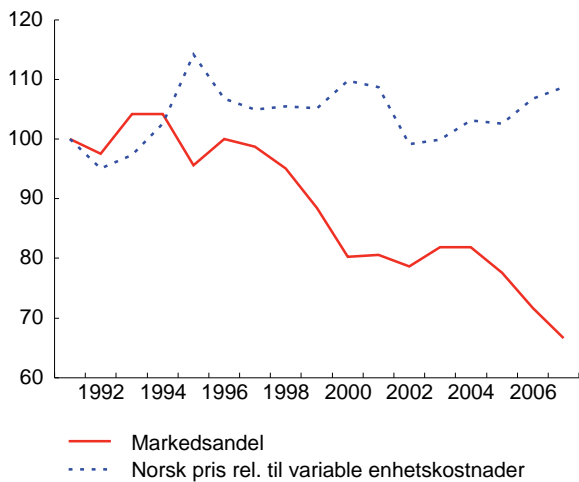
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.12. Hjemmeleveranser av verkstedprodukter. Markedsandel og relativ pris. 1991=100

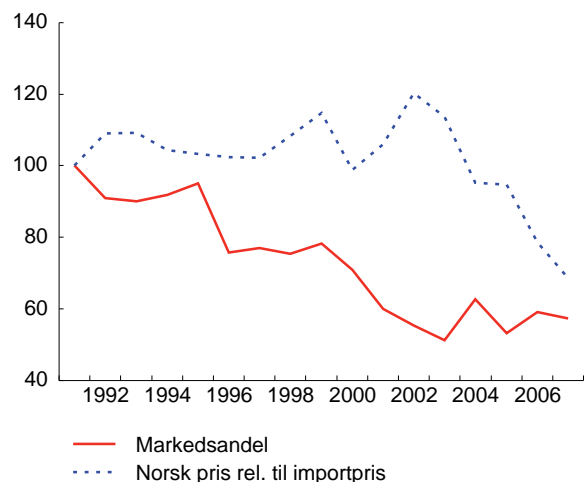
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.13. Eksport av industrielle råvarer. Markedsandel og pris-kostnadsforhold. 1991=100

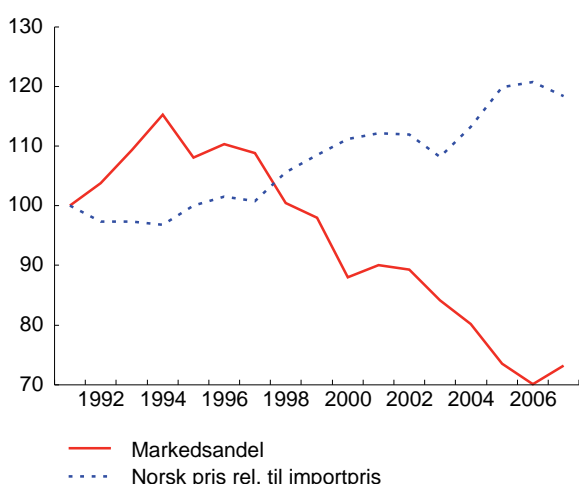
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.14. Hjemmeleveranser av industrielle råvarer. Markedsandel og relativ pris. 1991=100

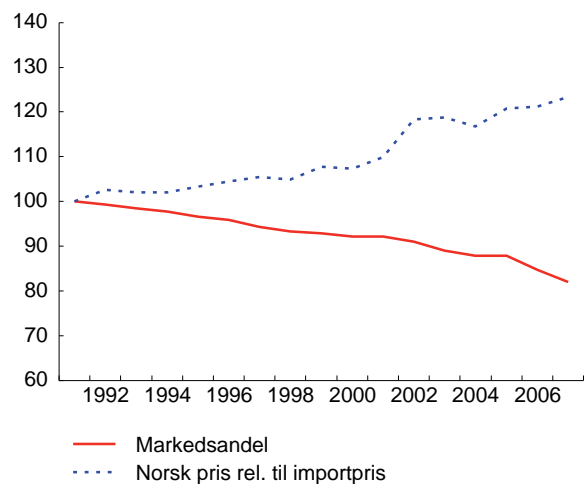
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.15. Eksport av andre varer fra industri og bergverk. Markedsandel og relativ pris. 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.16. Hjemmeleveranser av andre varer fra industri og bergverk. Markedsandel og relativ pris. 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Den kostnadmessige konkurranseevnen for industrien, målt ved de relative timelønnskostnader for industriarbeidere i felles valuta, har svekket seg i løpet av de tre siste årene. Siden 2001 er den kostnadmessige konkurranseevnen forverret med nesten 20 prosent. Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i norsk industriproduksjon. Målt som andel av verdiskapingen (bruttoproduktet) i industrien har lønnskostnadene utgjort om lag 70 prosent de siste 10 årene, i følge den foreløpige TBU-rapporten for 2008. Norske timelønnskostnader for alle ansatte i industrien i 2007 er anslått å ligge om lag 25 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av våre handelspartnerne i EU. For industriarbeiderne alene lå de norske kostnadene vel 41 prosent høyere i følge den foreløpige TBU-rapporten for 2008. I 2006 var det først og fremst utviklingen i lønnskostnadene i Norge som bidro til svekket konkurranseevne, mens både valutakurs og særnorsk kostnadsvekst bidro til svekket konkurranseevne for norsk industri i 2005. I 2003 og 2004 sørget en svekket valutakurs for styrket konkurranseevne i norsk industri.

Markedsandelen for norsk eksport av verkstedprodukter gikk opp i 2007 og var nesten 50 prosent høyere enn i 1991. Eksporten av verkstedprodukter i 2007 utgjorde 66,1 milliarder målt i løpende priser. Dette var en oppgang på 15,6 prosent fra 2006. Volumendringen viste en oppgang på 14,2 prosent, mens prisen gikk opp med 1,2 prosent. Det var en markert volumvekst i eksporten av maskiner og utstyr i 2007 sammenlignet med året før, viser foreløpige tall fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet. Markedsandelen for norsk eksport av verkstedprodukter steg også markert fra 2005 til 2006. Over halvparten av norsk produksjon av verkstedprodukter ble eksportert i 2007, i følge tall fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet. I denne sektoren har det vært en vridning fra hjemmemarkedet til eksport siden 1990-tallet, samtidig som innenlands etterspørsel i større grad er blitt dekket av import. Prisene på norsk eksport av verkstedprodukter var om lag uendret i 2007 i forhold til 2006, dersom vi sammenligner med våre konkurrentland. Siden 1991 har prisdifferansen mellom norske produsenter av verkstedprodukter og konkurrentene økt med om lag 12 prosent.

Hjemmemarkedsandelen for norske verkstedprodukter falt markert i 2007 og endte på et nivå som utgjorde om lag 42 prosent av hva det var i 1991. Hjemmemarkedsandelen falt også klart i 2006. Endringene siden 1990-tallet er et utslag av internasjonal spesialisering, der norsk verkstedsindustri blir mer spesialisert og internasjonal. Også fra 2006 til 2007 steg prisene på innenlandsproduserte varer mer enn prisene på importerte, og den relative prisforskjellen har økt med om lag 71 prosent siden 1991.

Markedsandelen for norsk eksport av industrielle råvarer gikk litt ned i 2007 sammenlignet med 2006, og den var om lag 67 prosent av hva den var i 1991. Norske priser relativt til variable enhetskostnader steg i

2007 sammenlignet med året før, noe som indikerte økt lønnsomhet for norske produsenter. Markedsandelene gikk også ned i 2006 selv om norske priser relativt til variable enhetskostnader steg noe.

Hjemmeleveransene av industrielle råvarer gikk noe ned i 2007 sammenlignet med 2006, selv med et klart fall i norske hjemmemarkedspriser relativt til importpriser. Markedsandelen utgjorde om lag 57 prosent av hva den var i 1991.

Andre næringer innen industri og bergverksdrift, med unntak av fisk og fiskeprodukter, er hovedsakelig rettet mot hjemmeleveranser. Markedsandelen for hjemmeleveranser av andre varer fra industri og bergverksdrift falt noe i 2007 og var om lag 18 prosent lavere enn i 1991. Det var en klar økning i importen av produkter fra næringer som trevareindustri og møbel- og annen industri i 2007 sammenlignet med 2006. Økt innenlandsk etterspørsel knyttet til den høye byggevirksheten i Norge ble dekket opp av økt import og ikke gjennom vekst i innenlands produksjon. De innenlandske prisene økte noe mer enn importprisene for disse næringene i 2007. Den relative prisforskjellen mellom norske priser og import var i 2007 23 prosent større enn i 1991. En betydelig del av denne prisforskjellen oppstod i 2002, da norske priser relatert til importpriser steg markert i forhold til året før. Dette var knyttet til valutakursendringer. Endringene i norske priser etter 2004 har også bidratt til å vri den innenlandske etterspørselen bort fra hjemlig produksjon og i retning av økt import av disse varene.

Markedsandelen for norsk eksport fra andre næringer innen industri og bergverk steg noe i 2007, men var fremdeles om lag 27 prosent lavere enn i 1991. Norske eksportpriser relativt til konkurrentenes importpriser gikk noe ned i 2007, og den relative prisforskjellen mellom norsk eksport og konkurrentenes importpriser var om lag 18 prosent høyere i 2006 enn i 1991.

6.3. Bygge- og anleggsvirksomhet

Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at den markedsrettede produksjonen i bygge- og anleggsvirksomheten (BA-næringen) økte med 7,2 prosent fra 2006 til 2007, målt i faste priser. De sesongjusterte volumtallene viser at produksjonen steg gjennom hele året. De siste fire årene har produksjonen økt med 30,7 prosent.

De sesongjusterte nasjonalregnskapstallene viser relativt flat utvikling i bygge- og anleggsvirksomheten i de tre første kvartalene av 2007, for så å øke kraftig i fjerde kvartal. Tabell 6.7 viser at for året sett under ett steg bygge- og anleggsvirksomheten med 7,8 prosent fra 2006. Boliginvesteringene økte med 6,3 prosent. Det er om lag det samme som fra 2005 til 2006. Investeringene innen offentlig sektor økte med 4,4 prosent. Sterk vekst innenfor kraftforsyning i første kvartal og det øvrige Fastlands-Norge mot slutten av året bidro til å trekke opp gjennomsnittet.

Tabell 6.7. **Bygge- og anleggsvirksomheten. Markedsutvikling og produksjon. Sesongjustert prosentvis endring fra foregående periode**

	Milliarder kroner 2007	Volum					Pris				
		2007	07:1	07:2	07:3	07:4	2007	07:1	07:2	07:3	07:4
Bygge- og anleggsvirksomheter totalt	226,7	7,8	0,2	3,2	-0,7	5,8	7,7	1,6	1,8	2,7	1,8
Boliger	105,9	6,3	2,2	0,3	1,0	0,7	7,6	1,7	2,4	1,7	2,0
Offentlig forvaltning	47,8	4,4	-7,0	7,4	-13,5	12,5	7,5	4,9	-1,6	5,9	-0,9
Kraftforsyning	7,2	42,5	30,2	3,0	0,2	-3,1	7,7	2,1	2,0	1,4	2,0
Fastlands-Norge ellers	65,7	10,2	0,1	5,1	7,0	10,4	7,8	-1,3	3,5	2,3	3,2
Bruttoproduksjon	276,1	7,2	2,6	0,7	1,7	1,7	8,6	2,4	2,6	1,5	2,3
Produktinnsats	172,1	8,1	2,9	-0,2	2,1	2,0	6,7	1,3	2,9	0,8	1,2
Bruttoprodukt	104,0	5,7	3,0	1,7	0,8	1,1	12,2	3,6	2,6	3,0	4,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Sysselsettingen fortsetter å stige i bygge- og anleggsvirksomheten takket være import av arbeidskraft fra utlandet. Fra 2006 til 2007 økte antall sysselsatte (lønnstakere og selvstendige) i BA-næringen med 10 prosent i følge det kvartalsvise sysselsettingsregnskapet. Noen utlendinger ansettes direkte i bygge- og anleggsbedriftene. Andre leies først inn gjennom utleiebyråer, for så etter hvert å gå over i et direkte ansettelsesforhold.

Et resultat av den høye byggeaktiviteten er en rekordlav ledighet i bygge- og anleggsvirksomheten. I gjennomsnitt for hele 2007 var antall ledige i underkant av 3 500 personer. Det gir en ledighetsrate på under 2 prosent i forhold til arbeidsstyrken i bygg og anlegg, i følge NAV sin statistikk.

Boliger og næringsbygg

Veksten i byggevirksomheten i 2007 skyldes sterk vekst i næringsbyggsektoren gjennom hele året samtidig som aktiviteten i boligsektoren lå på et høyt nivå. I 2006 var det i perioder økt leveringstid for enkelte materialgrupper og man fryktet også mangel på kvalifisert arbeidskraft. Dette pluss sterkt stigende byggekostnader klarte ikke å bremse veksten i den totale byggeaktiviteten i 2007. Rehabiliteringsvirksomheten i 2007 ligger omtrent på samme nivå som i 2006, mens investeringene i nye bygg har steget med 9,9 prosent, ifølge den kvartalsvise produksjonsindeksen. Produksjonstall for hele byggevirksomheten i 2007 er 6,1 prosent høyere enn nivået i 2006 og vel 30 prosent høyere enn i perioden 2001-2003, da byggeaktiviteten var inne i en mer rolig fase.

Boliger

Det ble påbegynt bygging av 32 402 boliger i 2007, ifølge foreløpige tall fra Statistisk sentralbyrås byggearealstatistikk. Det er en nedgang på 2,7 prosent sammenlignet med endelige tall året før. Nedgangen må ses i lys av svært lave igangsettingstall i desember i fjor, noe som trekker årsgjennomsnittet ned. Det er fjerde år på rad at antall igangsatte boliger ligger på mellom 30 000 og 34 000. Historisk må vi tilbake til 1983 for å finne så høye igangsettingstall.

Akershus skiller seg ut i 2007 med rekordhøy igangsetting på nær 4 900 boliger etter å ha ligget på 3 500 og 3 700 boliger i de to foregående årene. I Oslo, derimot, ble det påbegynt bare ca. 3 000 boliger, 30 prosent færre enn året før. Vi må tilbake til 2003 for å finne et lavere nivå i Oslo.

Verdien av produsentenes beholdning av nye boligprosjekter sank i annet halvår 2007. Beholdningen var dermed 12 prosent lavere ved inngangen til 2008 enn på samme tid året før, målt i løpende priser. Dette er første gang siden 2003 at ordrestatistikken viser nedgang i bedriftenes reserver av nye boligprosjekter. Tar vi hensyn til den sterke veksten i byggekostnadene det siste året, er volumnedgangen om lag på 20 prosent og det signaliserer en nedgang i boligbyggingen i 2008. Dette samsvarer også med den fallende trenden for igangsetting av nye boliger mot slutten av fjoråret.

Ferske tall fra boligprodusentenes egen statistikk bekrefter at vi er inne i et trendskifte i boligmarkedet. Salget av nye boliger har vært synkende gjennom hele fjoråret og lå i fjerde kvartal i fjor 30 prosent under nivået i fjerde kvartal året før. Normalt ønsker boligprodusentene å selge rundt halvparten av boligene i et prosjekt før de starter å bygge. Når salgstallene synker så mye vil trolig flere planlagte prosjekter bli innstilt og resultere i en nedgang i igangsatte boliger utover i 2008.

Fritidsboliger

Fra å være et lite "nisjeprodukt" for byggenæringen har bygging av fritidsboliger utviklet seg til å bli en viktig del av aktiviteten i næringen og da særlig i de aktuelle landkommunene. Fra 1983 og fram til 1992 varierte igangsatt bruksareal til fritidsboliger mellom 140 000 og 190 000 kvadratmeter årlig i takt med de generelle konjunktursvingningene. Etter olympiaden på Lillehammer i 1994 startet en ny trend med høystandard hytter (bolig nr 2) på fjellet. De siste årene er det også blitt mer vanlig å bygge fritidsboliger i blokk både ved sjøen og i fjellet. Veksten i produksjonen av fritidsboliger var særlig sterk i 2005 og 2006 med en økning på henholdsvis 18,4 og 19,2 prosent sammenlignet

med året før. I 2007 flatet veksten ut og igangsatt bruksareal til fritidsboliger endte på samme nivå som i 2006, det vil si i overkant av 600 000 kvadratmeter.

Næringsbygg

Produksjonen av næringsbygninger og bygninger til offentlig sektor steg til et historisk høyt nivå i 2007 etter fire år med kontinuerlig vekst. Veksten skyldtes hovedsakelig økte investeringer i privat sektor. Men også store prosjekter i offentlig sektor som operaen i Bjørvika, Akershus universitetssykehus og St. Olavs Hospital, samt omfattende barnehageutbygging, bidro til å holde aktiviteten oppe. Igangsettingstallene fra byggearealstatistikken gjennom 2007 peker mot ytterligere vekst i privat sektor, mens igangsatt bruksareal i offentlig sektor synker og lå i fjor, 21 prosent under toppnivået i 2003.

Totalt i 2007 ble det påbegynt bygging av 4,5 millioner kvadratmeter bruksareal til næringsbygninger og bygninger til offentlig forvaltning, helse og undervisning, en økning på 26,2 prosent fra året før.

Figur 6.19 viser en kraftig vekst i investeringene i nybygg i næringsbygging og kommunikasjonsformål. Igangsatt bruksareal økte med 164 prosent fra 2006 til 2007. Her er igangsettingen av postens nye Østlandsterminal i Lørenskog et viktig enkeltprosjekt. Bygningsinvesteringene i industrien og i tjenesteytende næringer steg med henholdsvis 36 og 23 prosent fra 2006 til 2007, målt i igangsatt bruksareal. I varehandelen ligger bygningsinvesteringene på et høyt nivå for tredje år på rad.

Rekordhøy ordretliggang på nye næringsbyggprosjekter gjennom hele 2007 bekrefter at det blir stor aktivitet i denne sektoren også i 2008. Verdien av bedriftenes beholdning av næringsbygg og offentlige byggeprosjekter var, ved inngangen til 2008, 41 prosent høyere enn ved begynnelsen av 2007, målt i løpende priser.

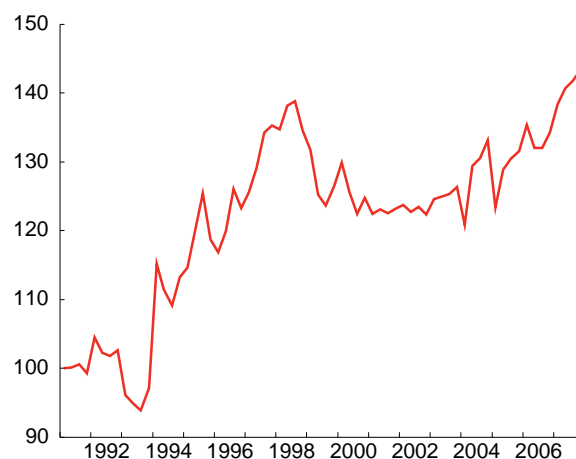
Rehabilitering

Rehabiliteringsvirksomheten, som utgjør nærmere 40 prosent av byggevirksomheten målt i antall timeverk, steg med 1,4 prosent fra 2006 til 2007. Aktiviteten innenfor rehabilitering viser vanligvis små konjunkturelle svingninger og er slik sett med på å dempe svingningene i byggenæringen.

Tilgangen på boligrehabiliteringsprosjekter sank mot slutten av fjoråret og verdien av bedriftenes beholdning var 6 prosent lavere ved inngangen til 2008 enn på samme tid året før.

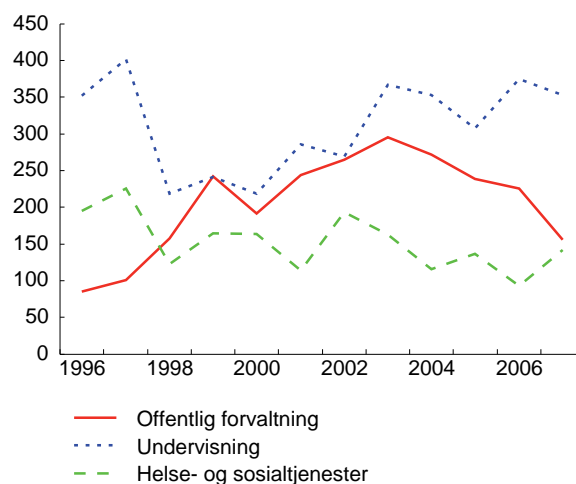
I næringsbyggsektoren er trenden motsatt. Tilgangen på rehabiliteringsprosjekter var høy gjennom hele 2007 og verdien på ordreserven var ved utgangen av året 17 prosent høyere enn på samme tid året før, målt i løpende priser.

Figur 6.17. **Bruttoprodukt i bygge- og anleggsvirksomhet. Sesongjustert. 1991=100**

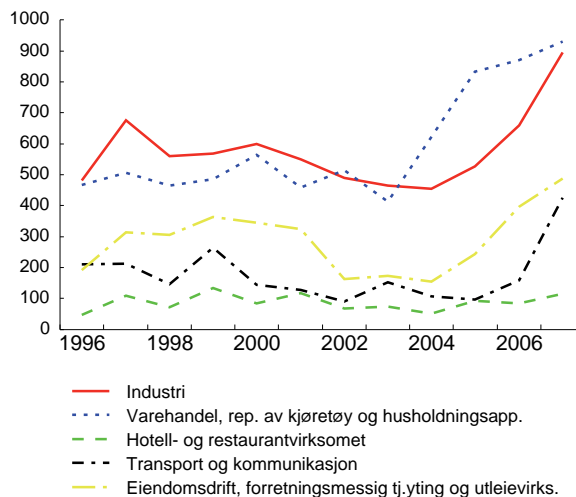
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.18. **Bygg satt i gang. Bruksareal etter brukers næring. 1000 kvm**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.19. **Bygg satt i gang. Bruksareal etter brukers næring. 1000 kvm**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Anlegg

Sesongjusterte kvartalstall fra produksjonsindeksen viser at anleggsvirksomheten steg kraftig i første kvartal i fjor for så falle noe utover i de to neste kvartalene. Samlet for hele 2007 var produksjonen 5,7 prosent høyere enn i 2006.

Etter en rekordhøy tilgang på nye anleggsprosjekter i første halvår sank tilgangen på nye ordrer kraftig i tredje kvartal. Verdien av entreprenørenes beholdning av nye anleggsprosjekter var 4 prosent høyere ved inngangen til 2008 enn på samme tid året før, målt i løpende priser. Dette innebærer en svak nedgang i volumet, når man tar hensyn til kostnadsveksten.

Anleggsvirksomheten domineres av store vegprosjekter etter at landanleggene til Snøhvit og Ormen Lange er ferdigstilt. Eksempler er utbyggingen av E18 i Bjørvika/Oslo, Vestfold og Agder fylkene, og utbyggingen av E6 i Østfold, Akershus og Hedmark. I tillegg kommer en rekke andre prosjekter innenfor samferdsel, energi og kommunalteknisk sektor.

Pris- og kostnadsutvikling

Vi må tilbake til høykonjunkturen på slutten av åttitallet for å finne så høy kostnadsvekst i bygge- og anleggsvirksomheten som næringen opplevde i 2007. Prisene på summen av innsatsfaktorene (arbeidskraft, materialer, maskiner m.m.) til bygging av boliger og veganlegg økte med henholdsvis 7,4 og 6,3 prosent fra 2006 til 2007. Av innsatsfaktorene har prisene på materialer steget mest i denne perioden, henholdsvis 9,9 og 6,7 prosent for boliger og anlegg.

Tidligere er det særlig stål og andre metaller som har steget mye i pris. På slutten av 2006 og i begynnelsen av 2007 fikk vi i tillegg en kraftig vekst i trelastprisene. Det medvirket til at materialkostnadene for eneboliger steg med 10,9 prosent fra 2006 til 2007. Byggekostnadene for enebolig økte med 8,2 prosent i samme periode. Prisene på nybygde eneboliger lå i tredje kvartal i fjor 8,8 prosent over nivået i tredje kvartal året før, ifølge Statistisk sentralbyrås prisindeks for nye eneboliger.

Entreprenørenes kostnader for bygging av boligblokker var i gjennomsnitt 6,0 prosent høyere i 2007 enn i 2006, ifølge byggekostnadsindeksen. Statistisk sentralbyrås halvårlige prisindeks for nye flerbolighus viser samtidig at prisene på nye flerbolighus har steget med 8,3 prosent i samme periode. Siden 2000 har prisen på nye flerbolighus steget med 80 prosent og prisene ser nå ut til å ha nådd et kritisk nivå for boligkjøperne, den kraftige nedgangen i boligprodusentenes salgstill tatt i betraktning.

Innenfor veganlegg økte byggekostnadsindeksen for betongbru med 7,7 prosent fra 2006 til 2007. Materialkostnadene til betongbru steg med 9,9 prosent. Entreprenørenes kostnader til bygging av veg i dagen, til tunnelbygging og drift og vedlikehold av vegger har økt med henholdsvis 6,0, 5,4 og 5,7 prosent.

Kontor- og forretningsbygg - omsetningspriser og leiepriser

Prisutviklingen for boliger er beskrevet i avsnitt 9.4 Boligmarkedet. Mens boligprisene flatet ut i annet halvår i fjor, er det fortsatt høy temperatur i markedet for kontor- og forretningseiendommer. Den halvårlige prisindeksen for kontor- og forretningsbygg viser en rekordhøy prisvekst på 16,9 prosent fra første halvår 2006 til første halvår 2007, drevet av høy etterspørsel etter nye lokaler og lav arealledighet i kontorbygg med sentral beliggenhet.

Utleieprisen for kontorlokaler i Oslo og i de øvrige storbyene er inne i en sterk vekstperiode og ekspertene forventer at prisveksten vil fortsette også til neste år. Dagens Næringslivs halvårlige eiendomsindeks viser at leieprisene i nyinngåtte kontrakter i Oslo har steget med mellom 19 og 44 prosent fra november 2006 til desember 2007, avhengig av beliggenhet og standard. For de øvrige storbyene (Kristiansand, Stavanger, Bergen, Trondheim og Tromsø) økte leieprisene i nye kontrakter med mellom 10 og 30 prosent i samme periode.

6.4. Elektrisitetsforsyning

I 2007 ble det produsert 137,7 TWh elektrisk kraft på fastlandet, se tabell 6.8. Dette er 13,2 prosent mer enn i 2006 og det tredje høyeste nivået som er registrert noensinne. Elektrisk kraft utgjorde 1,8 prosent av BNP for fastlands-Norge i 2007. Av den totale kraftproduksjonen på fastlandet utgjorde vannkraft 135,3 TWh, varmekraft 1,5 TWh og vindkraft 0,9 TWh. Selv om produksjonen av vindkraft har steget raskt siden 2001 og økte med 33,8 prosent fra 2006 til 2007, står altså fortsatt vindkraft bare for en liten andel av den samlede produksjonen.

Den kommersielle produksjonen av gasskraft på Kårstø kom i gang mot slutten av 2007. Det er ventet at gasskraftverket vil ha en årlig produksjon på om lag 3,5 TWh.

Tabell 6.8. Kraftbalansen per år. TWh

	2005	2006 ¹	2007 ¹
Kraftproduksjon	137,8	121,7	137,7
Import	3,7	9,8	5,3
Eksport	15,7	8,9	15,3
nettoeksport	12,0	-0,9	10,0
- Pumpekraftforbruk	1,1	0,5	1,6
- Nett-tap ²	12,8	10,3	11,1
Netto innenlands forbruk ³	111,9	111,7	114,9
- Kraftintensiv industri	35,5	32,9	33,5
- Alminnelig forsyning	76,4	78,8	81,4
(temperaturkorrigert) ⁴	79,6	82,4	84,3
Temp. avvik fra normalen, °C ⁵	1,5	1,8	1,3

¹ Foreløpige tall.

² Inklusive forbruk i kraftstasjonene og statistisk differanse.

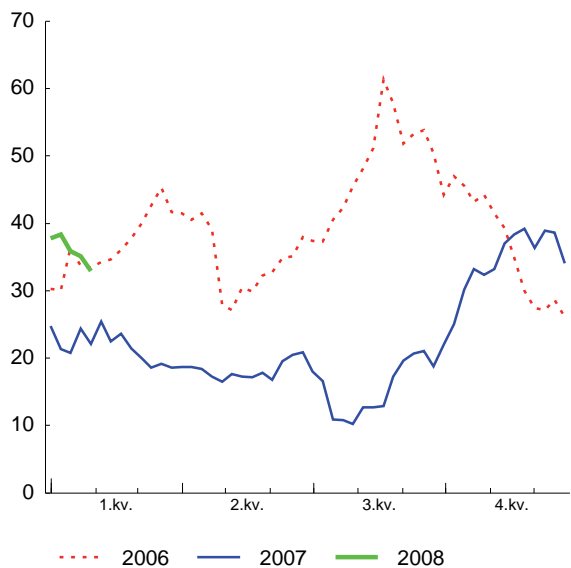
³ Inkl. forbruk i elektrokjeler

⁴ Elektrokjelforbruk er ikke temperaturkorrigert

⁵ Avvik fra normalen for perioden 1961-1990

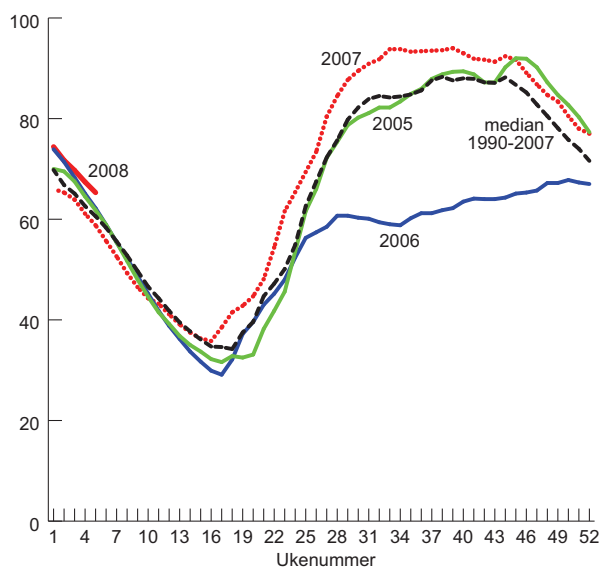
Kilde: Statistisk sentralbyrå, Norges vassdrags- og energidirektorat og Meteorologisk institutt

Figur 6.20. Systempris på elektrisk kraft, uketall. Øre per kWh

Kilde: Nord Pool.

Figur 6.21. Fyllingsgrad i vannmagasinene. Prosent

Kilde: Norges vassdrags- og energidirektorat.

Siden det norske kraftsystemet i hovedsak er basert på vannkraft, er nedbørmengder av stor betydning for produksjonen. Produksjonsøkningen fra 2006 til 2007 må ses i lys av dette. Ved inngangen til 2008 var fyllingsgraden i norske magasiner 74,4 prosent av total kapasitet, noe som er 4,6 prosentpoeng over normal fylling på samme tidspunkt for de siste 17 årene, se figur 6.21.

I 2007 ble det eksportert 15,3 og importert 5,3 TWh elektrisk kraft. Dette ga en nettoeksport på 10,0 TWh; det tredje høyeste nivå noensinne. Gjennomsnittlig årlig nettoeksport i perioden 2000-2007 har vært 3,4 TWh.

Tabell 6.9. Priser på elektrisk kraft til husholdninger. Landsgjennomsnitt. Øre/kWh¹

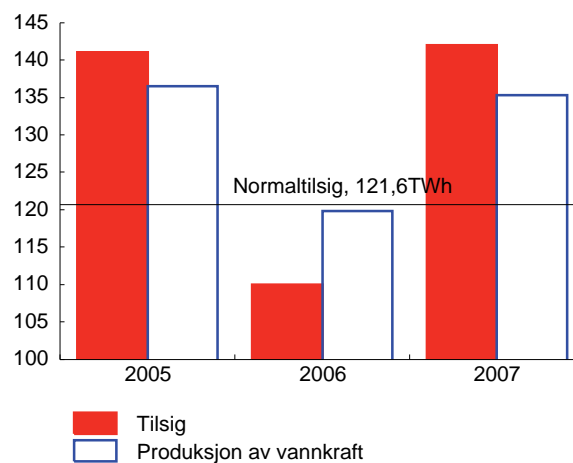
	Totalpris	Kraftpris ²	Nettleie ²
1.kvartal 2006	84,3	43,1	41,2
2.kvartal 2006	89,5	48,5	41,0
3.kvartal 2006	93,9	53,3	40,6
4.kvartal 2006	103,6	63,0	40,6
2006	91,5	50,6	40,9
1.kvartal 2007	76,6	35,8	40,8
2.kvartal 2007	68,8	28,0	40,8
3.kvartal 2007	61,8	21,5	40,3
4.kvartal 2007	83,1	42,8	40,3
2007	75,0	34,4	40,6

¹ Fastleddet er inkludert og er omregnet til øre/kWh for et forbruk på 20 000 kWh i året. Prisene er foreløpige.

² MVA og forbruksavgift på elektrisk kraft inkludert. MVA var 25 prosent i 2006 og i 2007, mens forbruksavgift var 10,05 øre/kWh i 2006 og 10,23 øre/kWh i 2007.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges vassdrags- og energidirektorat.

Figur 6.22. Kraftproduksjon og tilsig. TWh

1) Normaltilsiget er basert på et foreløpig anslag
Kilde: Norges vassdrags- og energidirektorat og SSB.

Norge og Sverige dannet i 1996 en felles kraftbørs. Noe senere koplet Danmark og Finland seg til dette kraftmarkedet. I dag er det nordiske markedet også knyttet til Tyskland, Polen, Russland og Baltikum gjennom overføringslinjer. Overføringslinjen mellom Estland og Finland, Estlink, ble tatt i bruk i begynnelsen av 2007, mens sjøkabelen mellom Norge og Nederland, NorNed, som vil bli verdens lengste sjøkabel, vil bli operativ en gang i 2008. Gjennom NorNed blir kraftbørsen i Amsterdam koblet til Nord Pool.

Integrerte kraftmarkeder gir en bedre samlet utnyttelse av kraftressursene. I Norge er nesten hele elektrisitetsproduksjonen basert på vannkraft, mens varmekraft spiller en større rolle i de andre landene i det nordiske markedet. Det er ubetydelige start- og stoppkostnader ved vannkraftproduksjon, og vannkraftprodusenter kan lagre vann hvis lønnsomhetskriterier tilsier det. Varmekraftproduksjonen er derimot kostbar å regulere, og derfor går produksjonen jevnt gjennom døgnet så fremt alt fungerer. Et nordisk marked muliggjør at norske vannkraftprodusenter kan produsere kraft i

Temaboks 6.1. Kvotemarkedet i Norge og EU

Kvotemarkedet i Norge og EU har fra nyttår gått over i en ny fase. Første fase gjaldt for årene 2005-2007, mens andre fase går fram til og med 2012 og er sammenfallende med Kyoto-perioden. Den første fasen ble regnet som en prøvefase, og det er lite trolig at kvotesystemet bidro til utslippsreduksjoner av betydning, verken i Norge eller i EU. Det skyldes blant annet at myndighetene både i EU og Norge overvurderte bedriftenes behov for kvoter og derfor delte ut for mange. Prisen på kvoter ble etter hvert svært lav, og var ved slutten av 2007 under 0,1 Euro pr. tonn CO₂ (mot 30 Euro våren 2006), jf. figuren.

Kvotehandling er ment å være et viktig ledd i arbeidet for å redusere utslipp av klimagasser på billigst mulig måte. EU-systemet dekker omtrent halvparten av EUs CO₂-utslipp eller vel 5 prosent av verdens CO₂-utslipp (andre klimagasser enn CO₂ er ikke omfattet av systemet). Kraftsektoren er den viktigste sektoren som er inkludert i EUs kvotesystem. I tillegg kommer enkelte energiintensive industrisektorer, mens andre utslippstunge sektorer, blant andre aluminiumsindustri og kjemisk industri, er holdt utenfor. Mot slutten av inneværende periode vil flytransport trolig også inkluderes i systemet. Samtidig har det enkelte medlemsland anledning til å inkludere flere sektorer eller andre klimagasser enn CO₂.

Det norske kvotesystemet er betydelig endret fra første til andre fase. Mens det kun inkluderte rundt 10 prosent av de nasjonale CO₂-utslippene fram til nyttår, inkluderer det nå omkring 40 prosent. Det skyldes først og fremst at petroleumsindustrien og treforedlingsindustrien nå er inkludert i systemet. Dette er næringer som tidligere har betalt CO₂-avgift. Petroleumsindustrien må fortsatt betale en nedjustert avgift, slik at samlet CO₂-pris forventes å være uendret, mens treforedlingsindustrien ikke lenger har CO₂-avgift. Treforedlingsbedriftene forventes å få en betydelig økonomisk gevinst av omleggingen fordi de samtidig mottar gratis kvoter fra staten. Regjeringen foreslår videre at prosessutslipp (av lystgass og CO₂) fra mineralgjødselsproduksjon, som ikke er omfattet av EUs kvotesystem, skal inkluderes i det norske kvotesystemet.

Det skal nå bli en toveis kobling mellom kvotesystemene i Norge og EU ved at EU godkjenner kvoter utstedt av norske myndigheter. I første fase var det kun Norge som godkjente EU-kvoter. Dermed vil norske bedrifter nå stå overfor samme pris på utslippskvoter som sine konkurrenter innen EU.

Handel med utslippskvoter for fase 2 startet allerede tidlig i fase 1, og prisen har stort sett ligget mellom 15 og 25 Euro pr. tonn CO₂. I første del av fase 1 lå prisen omtrent på samme nivå, for så å falle dramatisk (jf. omtalen over). Det er imidlertid svært få som forventer et lignende forløp i inneværende fase. Det skyldes at tilgangen på kvoter, sett i forhold til hva utslippene ville vært uten kvotesystemet, trolig er klart lavere enn i fase 1. Dessuten er usikkerheten om bedriftenes utslipp betydelig redusert.

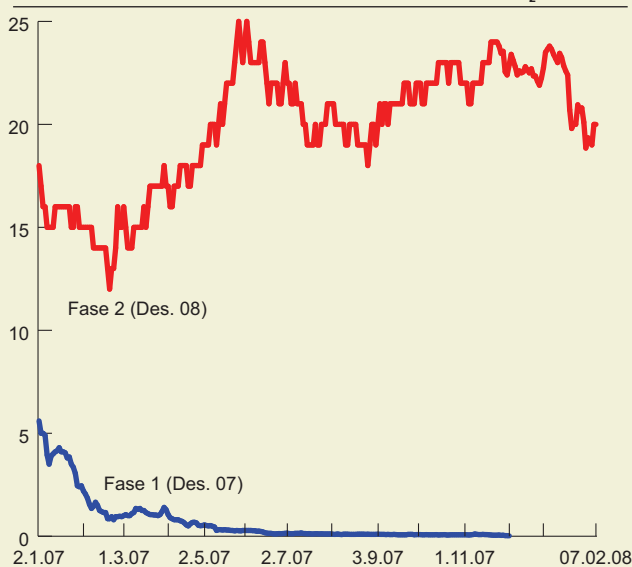
I første fase ble nesten alle kvotene delt ut gratis til bedriftene både i Norge og EU. I andre fase har EU-kommisjonen bestemt at minst 90 prosent av kvotene må deles ut gratis, mens inntil 10 prosent kan selges. Denne regelen har Norge fått unntak for, og norske myndigheter har bestemt at de vil selge vel halvparten av kvotene i det norske systemet.

Dessuten utgjør det totale antall kvoter som utstedes i Norge pr. år bare 70 prosent av forventede utslipp i 2010. Norske bedrifter får i gjennomsnitt derfor gratis kvoter som svarer til kun omkring 35 prosent av forventede utslipp. Det er imidlertid store forskjeller mellom sektorer. Petroleumssektoren, som står for rundt 60 prosent av utslippene omfattet av kvotesystemet, får ingen gratis kvoter. Øvrig industri får dermed gratis kvoter som i gjennomsnitt svarer til mellom 80 og 90 prosent av forventet utslipp. Tildelingen i det norske systemet er imidlertid knyttet opp mot historiske utslipp fra før 2002, slik at tildelingsreglene som sådan ikke skal påvirke investerings- eller produksjonsbeslutninger. Det gjøres ett unntak fra denne regelen: Nye kraftverk som skal renses, samt høyeffektive kraftvarmeverk, skal få tildelt gratis kvoter som tilsvarer vel 80 prosent av forventet utslipp. Likevel er det grunn til å hevde at det norske kvotesystemet er utformet på en mer kostnadseffektiv måte enn EUs system, der tildelingen av gratis kvoter i større grad skaper skjeve incentiver for bedriftene.

Norge har forhandlet fram enda et unntak fra EUs regler, som dreier seg om adgangen til å bruke prosjektbaserte kvoter fra de såkalte CDM- og JI-mekanismene. Mens EU-landene har en grense på 10 prosent, kan Norge gjøre bruk av slike kvoter for opp til 20 prosent av det totale antall kvoter som utstedes i Norge. En viktig grunn til at dette unntaket ble akseptert, er trolig det lave omfanget av gratis kvoter til norske bedrifter.

Regjeringen har signalisert tydelig at de ikke ønsker noe gratis tildeling av kvoter etter 2012, men at EUs politikk på dette området må tas hensyn til. Innad i EU er det også økende skepsis til gratis tildeling, og EU-kommisjonen har foreslått at det ikke skal deles ut gratis kvoter til kraftsektoren fra og med 2013. Selv om dette ikke er endelig vedtatt, kan det forventes en klar endring i tildelingsreglene i EU med økt vekt på salg av kvoter etter 2012. Dette vil etter alt å dømme gjøre kvotehandlingen i Norge og EU til et mer kostnadseffektivt virkemiddel.

Prisutviklingen på utslippskvoter. Euro per tonn CO₂

Kilde: NordPool.

Temaboks 6.2. Norge og Kyoto-protokollen

Fra 1. januar 2008 begynte Kyoto-avtalen å virke, i den forstand at klimagassutslippene i 37 industriland er underlagt nasjonal kvoteplikt frem til 31. desember 2012. Kvoteplikten omfatter alle EU-landene utenom Kypros og Malta, samt Australia, Canada, Japan, New Zealand, Russland, Ukraina, og seks mindre stater i Europa, herunder Norge. USA hadde opprinnelig kvoteplikt, men trakk seg fra avtalen i 2001.

Kvoteplikten innebærer at klimagassutslippene til de nevnte 37 landene i denne perioden må legitimeres av godkjente utslippsrettigheter (kvoter). Avtalen setter altså ikke et absolutt tak på hvert lands utslipp slik det har vært vanlig i tidligere internasjonale miljøavtaler. I utgangspunktet er de 37 landene tildelt nasjonale kvoter som totalt er på om lag 95 prosent av disse landenes klimagassutslipp i 1990. Men det spesielle med Kyoto-avtalen er at det er utformet fleksible mekanismer som åpner for kjøp og salg av utslippsrettigheter mellom land. Et land med utslipp som overstiger sin nasjonale kvote, kan oppfylle avtalen ved å erverve ytterligere utslippsrettigheter gjennom disse mekanismene. Formålet med dette er blant annet at man skal få større grad av kostnadseffektivitet, og dermed redusere utslippene på en billigst mulig måte.

Det er fire forskjellige typer kvoter i dette systemet. Hver kvote gir rett til å slippe ut ett tonn CO₂, og kvotene er fritt omsettelige mellom land. Først og fremst har hver enkelt av de 37 involverte statene rett til å utstede et visst antall basiskvoter. Norge har for eksempel rett til å utstede 50,12 millioner basiskvoter for hvert av de fem årene. Dette tilsvarer 101 prosent av de norske utslippene i 1990.

For det andre har de 37 landene rett til å utstede et visst antall skogkvoter knyttet til visse former for binding av CO₂ i skog hjemme. Denne muligheten har norske myndigheter varslet at de ikke vil benytte seg av.

Den tredje typen kvoter utstedes dersom ett av de 37 landene med kvoteplikt bidrar til å finansiere et utslippsreducerende prosjekt i ett av de andre landene med kvoteplikt. Dette går under betegnelsen *felles gjennomføring*.

Den fjerde typen kvoter utstedes når det gjennomføres et godkjent prosjekt for utslippsreduksjon i et u-land gjennom den såkalte *grønne utviklingsmekanismen (CDM)*. Hensikten med denne mekanismen er, i tillegg til kostnadseffektivitet, å sikre teknologioverføring til utviklingsland.

I den norske allokeringssplanen anslås det at årlige norske utslipp i gjennomsnitt over Kyoto-perioden vil være på 58,5 millioner tonn CO₂-ekvivalenter. Norske utslipp vil altså etter alt å dømme overstige den tildelte kvote på 50,12 millioner tonn per år, og prognosene tilsier at Norge må skaffe til veie vel 8 millioner kvoter per år. Et behov for kvotekjøp i denne størrelsesorden lå i kortene allerede da Norge var med å forhandle frem avtalen i Kyoto i desember 1997, og norske myndigheter har hele tiden sett for seg at man skal erverve ytterligere kvoter. At Norge må kjøpe kvoter, betyr imidlertid ikke at det ikke gjennomføres innenlandske tiltak. Norske utslipp i Kyoto-perioden er i Regjeringens allokeringssplan beregnet til å bli 9,3 – 12,4 millioner tonn lavere enn de ville ha blitt uten de gjennomførte innenlandske tiltakene. Det må imidlertid presiseres at man da har

inkludert alle utslippsreducerende tiltak som er gjennomført etter 1990, inklusive innføringen av CO₂-avgiften i 1991.

Når det gjelder mulighetene for å dekke opp for det forventede underskuddet på vel 8 millioner kvoter per år, er det ulike løsninger. En løsning er å kjøpe basiskvoter fra de andre 36 industrilandene. En rekke av disse landene har fått tildelt så store nasjonale kvoter at de trolig vil være villige til å selge basiskvoter til meget lave priser. Russland og Ukraina har trolig nok basiskvoter de selv ikke har bruk for i denne forpliktelsesperiode til å dekke opp underskuddet av kvoter i alle de øvrige landene til sammen. Russland og Ukrainas kvoteoverskudd har nær sammenheng med at basisåret for beregning av kvotene, 1990, var før oppløsningen av Sovjetunionen. I årene etter oppløsningen falt den økonomiske aktiviteten, og utslippene av CO₂, betydelig i disse landene. Den senere økonomiske veksten har kommet i en periode med høyere energipriser, og CO₂-utslippene har ikke vokst til det gamle nivået.

Kyoto-avtalen gir imidlertid alle landene anledning til å spare kvoter til senere forpliktelsesperioder. Kvoter som ikke blir brukt i perioden 2008-2012, trenger ikke dermed være verdiløse, og slik sett er det ikke klart hvordan for eksempel Russland og Ukraina vil oppføre som kvoteselgere.

Norge legger imidlertid uansett ikke opp til å kjøpe basiskvoter fra land med slikt kvoteoverskudd (såkalt 'hot air'), ettersom det er usikkert om slike kjøp vil generere utslippsreduksjoner i selgerlandet. Norske myndigheter legger derimot opp til å dekke underskuddet på kvoter gjennom de to prosjektbaserte mekanismene, trolig i første rekke gjennom CDM.

Det etablerte markedet for omsettelige CO₂-kvoter i Norge, som er knyttet til et tilsvarende marked i EU (EU ETS), spiller en viktig rolle her (se omtale i temaboks 6.1). Hvis en norsk bedrift kjøper en EU-ETS-kvotest, følger det automatisk med en Kyoto-kvotest. Når den norske bedriften senere leverer inn sine kvoter til norske myndigheter, vil altså norske myndigheter motta det antall Kyoto-kvoter som bedriften har kjøpt i EU.

I den norske planen for å innfri Kyoto-avtalen kommer dette til å spille en viktig rolle. Ifølge den norske allokeringssplanen forventes nemlig utslippene fra de kvotepliktige norske bedriftene til å bli omtrent 20,8 millioner tonn CO₂ per år i Kyoto-perioden. Samtidig vil norske myndigheter ikke utstede mer enn 15,0 millioner kvoter per år. Samlet sett vil altså det norske kvotesystemet sikre norske myndigheter omlag 5,8 millioner kvoter pr. år som myndighetene kan benytte til å legitimere at utslippene overstiger Kyoto-kvoten.

Gjennom kvotesystemet dekker man altså opp for 5,8 av de 8,4 millioner kvoter Norge forventes å måtte erverve, enten via import av kvoter eller ved at de kvotepliktige norske bedriftene reduserer sine utslipp. De øvrige 2,6 millioner tonn årlige utslipp planlegger Regjeringen å kunne legitimere ved å kjøpe et tilsvarende antall kvoter gjennom den grønne utviklingsmekanismen eller gjennom felles gjennomføring. Regjeringen har i tillegg varslet at man skal overoppfylle Kyoto-avtalen ved å kjøpe ytterligere kvoter tilsvarende 10 prosent av Kyoto-målet.

Temaboks 6.3. Klimaforliket – noen hovedpunkter

I juni 2007 la Regjeringen fram St. meld. nr. 34 (2006-2007) Norsk klimapolitikk. Med utgangspunkt i denne meldingen fremforhandlet alle partiene på Stortinget, med unntak av Fremskrittspartiet, *klimaforliket* i januar 2008. Meningen er blant annet at dette forliket skal legge grunnlaget for forutsigbarhet i den norske klimapolitikken i årene som kommer.

Utgangspunktet for klimaforliket var blant annet følgende mål for utslippsreduksjoner i klimameldingen:

- 1) Norge skal overoppfylle sin Kyoto-forpliktelse, som gjelder for perioden 2008-2012, med 10 prosentpoeng eller om lag 5 millioner tonn CO₂-ekvivalenter per år. Dette skal i hovedsak skje gjennom finansiering av utslippsreducerende tiltak i u-land.
- 2) Norge skal fram mot 2020 påta seg en forpliktelse om å kutte utslipp av klimagasser tilsvarende 30 prosent av Norges utslipp i 1990. Utslippskuttene skal dels gjennomføres ved kutt i norske utslipp og dels ved finansiering av utslippskutt i utlandet.
- 3) Norge skal være karbonnøytral i 2050. Med karbonnøytralitet mener Regjeringen at utslipp i Norge fullt ut skal kompenseres ved finansiering av utslippskutt i utlandet.

Klimaforliket innebærer at alle partiene på Stortinget unntatt Fremskrittspartiet slutter seg til disse punktene i klimameldingen. I klimaforliket fremskyndes imidlertid målet om karbonnøytralitet til senest 2030, med en betingelse om at dette er en del av en global og ambisiøs klimaavtale der også andre industriland påtar seg store forpliktelser.

I valget mellom utslippsreducerende tiltak hjemme og kvotekjøp fra utlandet, legger klimaforliket opp til en noe større utslippsreduksjon hjemme.

Det fremgår av klimameldingen at Statens forurensnings-tilsyn (SFT) har beregnet det samlede tekniske potensialet for nasjonale utslippsreduksjoner til 20 millioner tonn CO₂-ekvivalenter i forhold til et utslippsanslag på om lag 59 millioner tonn i 2020. Det beregnede potensialet omfatter i liten grad tiltak som medfører større samfunnsmessige endringer, endret produksjonsnivå eller atferdsendringer, men inkluderer på den annen side tiltak som kan være svært dyre å gjennomføre. SFT har beregnet at tiltak til en pris

under 200 kroner per tonn redusert utslipp har et samlet reduksjonspotensial på 6,5 millioner tonn CO₂-ekvivalenter. Inkluderes tiltak med en kostnad opp mot 600 kroner per tonn, øker potensialet til 14,4 millioner tonn. Regjeringen anslo i klimameldingen at det er realistisk å ha et mål om å redusere utslippene i Norge med 13-16 millioner tonn CO₂-ekvivalenter i forhold til referansebanen for 2020 når skog er inkludert. I klimaforliket ble dette målet skjerpet til utslippsreduksjoner tilsvarende 15-17 millioner tonn. Det innebærer at om lag to tredjedeler av Norges totale utslippsreduksjoner i 2020 tas nasjonalt. Det betyr videre at noen av de utslippsreduksjoner som skal tas i Norge kan forventes å ha en kostnad som er høyere enn 600 kroner per tonn, med mindre man aksepterer tiltak som reduserer produksjonsnivået i industrien eller andre tiltak som ikke er vurdert av SFT.

Øvrige tallfestede tiltak i klimaforliket er at norsk innsats for tiltak mot avskoging i utviklingsland kan trappes opp til 3 milliarder kroner per år, og midler til nasjonal forskning og utvikling innen fornybare energikilder og CO₂-håndtering økes gradvis opp til minimum 600 millioner kroner årlig i 2010. Partene er også enig om konkrete tiltak som i første omgang berører statsbudsjettet for 2009. Det skal iverksettes et demonstrasjonsprogram for utvikling og introduksjon av energiteknologier offshore med en ramme på 150 millioner kroner, bevilgningene til investeringer i jernbane øker med 250 millioner kroner, og det settes av 50 millioner kroner til et prøveprosjekt for utslippsreduksjoner i transportsektoren. Belønningsordningen for storbyer som satser på kollektivtransport blir fordoblet, under forutsetning av at det inngås bindende avtaler om å redusere biltrafikken. Bevilgningen til denne belønningsordningen utgjorde 154 millioner kroner for 2007. Avgiften på autodiesel går opp med 10 øre literen, mens bensinavgiften øker med 5 øre literen.

Regjeringen vil legge fram en egen handlingsplan for overgang fra fossile til fornybare energikilder til oppvarming. Det skal forberedes et forbud mot oljefyring fra 2009 i offentlige bygg og næringsbygg over 500 kvadratmeter. Regjeringen gjenopptar videre drøftingene med Sverige om grønne sertifikater for fornybar kraftproduksjon. Om disse forhandlingene ikke lykkes innen 1. juli 2008, skal Regjeringen komme tilbake med et forslag til omlegging av ordningen med fornybar elektrisitet.

høylasttimene på dagen hvor prisen er høy, mens varmekraftprodusenter i Sverige, Danmark og Finland kan eksportere kraft til Norge på natten når vannkraftproduksjonen reduseres.

Netto innenlands elforbruk i 2007 var på 114,9 TWh, en økning på 2,9 prosent sammenliknet med 2006. Forbruket innenfor kraftintensiv industri og alminnelig forsyning økte med henholdsvis 1,8 og 3,3 prosent, se tabell 6.8.

For landet sett under ett var middeltemperaturen i 2007 1,3 °C over normalen, mot 1,8 °C over normalen i 2006. Det temperaturkorrigerede nettoforbruket for alminnelig forsyning i 2007 var 84,3 TWh, en økning

på 2,3 prosent sammenliknet med 2006. Den temperaturkorrigerede økningen i forbruket innenfor alminnelig forsyning på 2,3 prosent må ses i sammenheng med lavere strømpriser og høy økonomisk aktivitet i 2007.

I følge tall fra NVE økte elektrokjelforbruket med hele 20,0 prosent fra 2006 til 2007. Dette henger sammen med en kraftig nedgang i prisen på elektrisitet i forhold til lett fyringsolje. I 2007 ble det solgt 488 millioner liter fyringsolje, en nedgang på 14,8 prosent sammenliknet med året før. Salget av fyringsparafin gikk ned fra 130 millioner liter i 2006 til 103 millioner liter i 2007.

I 2007 var gjennomsnittlig systempris for elektrisk kraft på Nord Pool 22,4 øre/kWh. Dette er en nedgang

på hele 42,7 prosent sammenliknet med 2006 og 4,7 prosent lavere enn i 2005. Ryggraden i det nordiske kraftsystemet er vannkraft. Tall fra Nordel for 2006 viser at vannkraft da utgjorde om lag 50 prosent av den totale produksjonen i det nordiske markedet. Dette gjør at magasinifylling har stor innvirkning på systemprisen. Nedgangen i systemprisen i 2007 sammenliknet med året før må sees i sammenheng med bedre hydrologisk balanse i det nordiske markedet i 2007. Hydrologisk balanse kan uttrykkes som avviket mellom faktisk fyllingsgrad og normal fylling

Foreløpige tall fra den kvartalsvise prisstatistikken viser at total strømpris medregnet avgifter og nettleie for husholdninger var 75,0 øre/kWh i gjennomsnitt for 2007, se tabell 6.9. Det er om lag det samme som i 2005, men 16,5 øre lavere enn i 2006 da elektrisitetsprisene var rekordhøye.

1. januar i år gikk EUs kvotesystem inn i en ny fase med strammere tildeling av kvoter og høyere kvotepriser enn før nyttår. I og med at kraftverk er kvotepliktige, har dette løftet strømprisene i Europa. Økt pris på CO₂-kvoter fører til høyere produksjonskostnader i varmekraftverk basert på fossile brensler, noe som vil løfte spotprisene i Europa opp. Dette vil igjen øke etterspørselen etter CO₂-fri norsk elektrisitet og følgelig gi høyere elektrisitetspriser også i Norge på tross av at norsk kraft i all hovedsak er basert på vannkraft. Det er imidlertid ikke noen enkel sammenheng mellom prisen på CO₂-kvoter og påslaget i strømprisen. Det er derfor vanskelig å si hvor mye tilstrammingen av det europeiske kvotemarkedet vil drive opp strømprisen.

I tillegg til elforbruket på fastlandet, er det et betydelig forbruk av elektrisitet i forbindelse med olje- og gassutvinningen på norsk sokkel. Totalt per år produseres det ca 7-8 TWh elektrisitet, 8-9 TWh mekanisk energi og over 5 TWh varmeenergi på sokkelen. Ifølge Oljedirektoratet kan det forventes at energibehovet på sokkelen vil være noenlunde konstant en del år fremover.

I hovedsak genereres elektrisk energi på sokkelen av gassturbiner, men noen turbiner kan også drives med diesel.

Effektiviteten på gassturbinene varierer mellom feltene. Men når man tar hensyn til all energi som genereres fra gassturbinene, får man en gjennomsnittlig effektiv virkningsgrad på rundt 35 prosent. Virkningsgraden er forholdet mellom energien i den tilførte gassmengden og energien som faktisk nyttiggjøres. Til sammenligning kan et moderne gasskraftanlegg på land oppnå en virkningsgrad på rundt 60 prosent eller mer hvis også spillvarmen utnyttes.

Utslipp fra olje- og gassvirksomheten, som i hovedsak stammer fra kraftproduksjon på sokkelen, står for nesten 30 prosent av CO₂-utslippene fra Norge, og for ca. en fjerdedel av de samlede klimagassutslippene.

6.5. Primærnæringene

Foreløpige tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser at produksjonen i primærnæringene økte med 9,4 prosent fra 2006 til 2007, målt i faste priser. Produksjonen falt svakt i jordbruk, men økte i skogbruk, fiske og fangst samt akvakultur. I 2007 utgjorde bruttoproduktet i primærnæringene 1,3 prosent av bruttonasjonalproduktet. Antall utførte timeverk i primærnæringene fortsetter å falle. Etter en nedgang på 2,9 prosent fra 2006 til 2007 utgjorde utførte timeverk i primærnæringene 4,0 prosent av utførte timeverk i økonomien som helhet i 2007.

Jordbruk og skogbruk

Ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet falt produksjonen i jordbruket med 0,7 prosent fra 2006 til 2007, målt i faste priser. I 2007 utgjorde jordbrukets bruttoprodukt 10,8 milliarder kroner. Dette utgjør 0,5 prosent av bruttonasjonalproduktet.

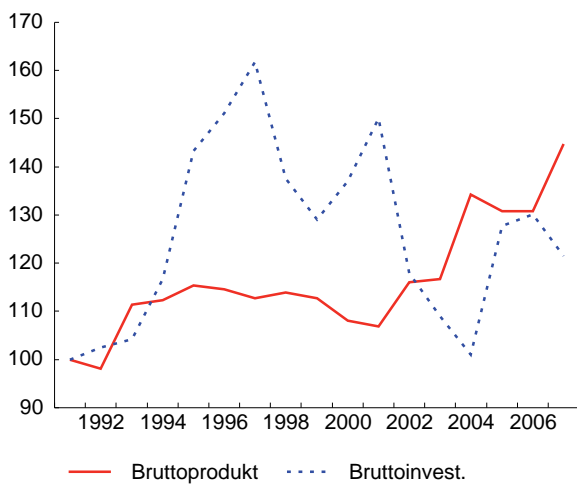
Antall jordbruksbedrifter og sysselsettingen i jordbruket har vist sammenhengende nedgang over mange år. Fra 1999 til 2007 ble antall bedrifter redusert med 30 prosent, og i 2007 var antallet for første gang under 50 000. Størrelsen på jordbruksareal i bruk er imidlertid relativt stabilt, og er i samme periode redusert med 0,5 prosent på landsnivå. I noen områder av landet (Agder, deler av Vestlandet og deler av Nord-Norge) er nedgangen vesentlig større. Jordbruksarealet på de nedlagte bedriftene blir vanligvis leid bort som tilleggsjord til de aktive bedriftene. I følge foreløpige tall utgjorde leid jord 39 prosent av alt jordbruksarealet i drift i 2007, mot 31 prosent i 1999.

For 2007 har Budsjettnemnda for jordbruket budsjettert med 60 400 årsverk i jordbruket. Siden 1999 er antall årsverk redusert med 21 200, noe som tilsvarer en gjennomsnittlig årlig nedgang på 3,2 prosent i perioden 1999-2007. Den samlede produksjonen av plante- og husdyrprodukter har endret seg lite disse årene. Det har dermed skjedd en betydelig økning i arbeidsproduktiviteten. Viktige årsaker er nedlegging av små bedrifter samt spesialisering i de gjenværende bedriftene.

Inntektsutviklingen for jordbruket vurderes med utgangspunkt i normaliserte regnskaper, avgitt av Budsjettnemnda for jordbruket. Normaliserte regnskaper viste at jordbruket hadde omtrent uendret vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk fra 2005 til 2006. Fra 2006 til 2007 er det budsjettert en økning fra 144 100 kroner til 151 700 kroner. Tallene er eksklusive virkningen av jordbruksfradraget ved ligningen. For 2007 er inntektsvirkningen av jordbruksfradraget beregnet til 20 700 kroner per årsverk. Jordbruksfradraget ble innført fra og med skatteåret 2000 for skatteyttere med positiv næringsinntekt fra jordbruket.

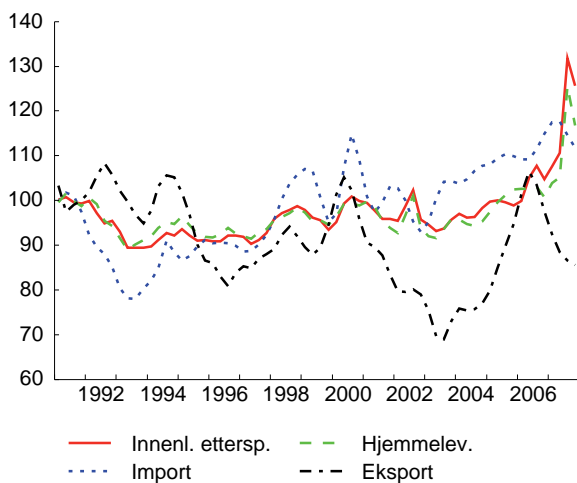
De normaliserte regnskapene har ikke samme presisjonsnivå som lønnsstatistikk, og inntektsutviklingen i jordbruket bør derfor vurderes over tid.

Figur 6.23. Produksjon og investering i primærnæringene. 1991=100

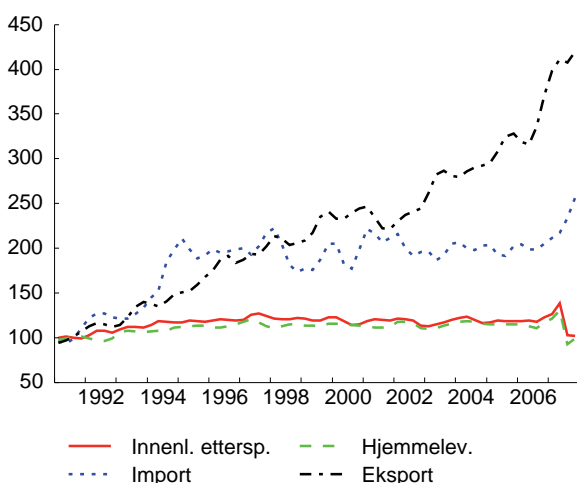
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.24. Prisutviklingen for varer fra primærnæringene. Sesongjustert og glattet. 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.25. Volumutviklingen for varer fra primærnæringene. Sesongjustert og glattet. 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.10. Jordbruk, jakt og viltstell. Produksjon og faktoreretterspørsel. Milliarder kroner og prosentvis endring fra året før

	Mrd. kr		Volum		Pris	
	2007	2006	2006	2007	2006	2007
Produksjon	25,1	0,5	-0,7	1,8	2,5	
Produktinnsats	14,3	-3,0	-6,2	5,4	3,9	
Bruttoprodukt	10,8	5,7	6,7	-3,0	1,2	
Bruttoinvesteringer	6,3	2,0	-4,3	3,3	4,2	
Timeverk ¹	107,5	-4,4	-3,8	

¹ Millioner utførte timeverk.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.11 Markedsutviklingen for jordbruksvarer, jakt og viltstell. Milliarder kroner og prosentvis endring fra året før

	Mrd. kr		Volum		Pris	
	2007	2006	2006	2007	2006	2007
Produksjon	25,3	0,3	-0,5	1,8	2,4	
Eksport	0,4	31,2	-13,4	3,1	2,1	
Hjemmeleveranser	24,9	-0,2	-0,3	1,8	2,4	
Import	6,6	11,3	16,6	-0,1	3,0	
Innenlandsk anvendelse	31,5	1,8	2,9	1,4	2,5	
Lagerendringer	-1,7	3,5	1,4	
Innenlandsk etterspørsel	33,2	-1,7	1,5	4,4	9,8	

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.12. Jordbruksbedrifter etter organisasjonsform

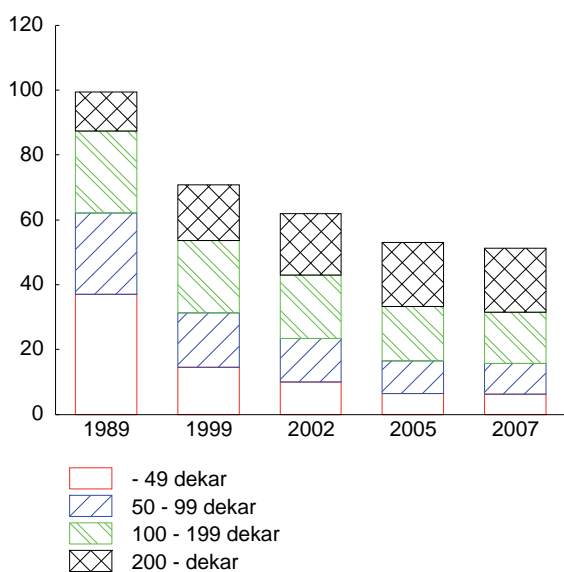
År	Jordbruksbedrifter i alt	Enkelt-person	Ansvarlig selskap	Aksjeselskap, stiftelse, staten, fylkeskommune, kommune mv.
1999	70 740	69 959	462	319
2002	61 890	60 044	1 398	448
2005	53 003	50 476	2 184	343
2006	51 218	48 417	2 429	372
2007*	49 786	46 807	2 655	324

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Gjennomsnittlig inntektsvekst per årsverk i jordbruket er både for den siste femårsperioden og den siste tiårsperioden beregnet til 2,75 prosent per år. Resultatet av jordbruksoppgjøret 2007 ble en økning av målprisene for jordbruksprodukter med totalt 545 mill. kroner. Målprisene er de prisene jordbruket ifølge avtalen har rett til å ta i gjennomsnitt over året gitt enkelte forutsetninger om markedene. Med unntak for svinekjøtt, der målprisen ble uendret, økte alle målprisene fra 1. juli 2007. For budsjettåret 2008 vil overføringene fra staten til jordbruksnæringen øke med 400 mill. kroner, fra 11 581 mill. kroner i 2007. Til sammenligning ga jordbruksoppgjøret i 2006 en økning i målprisene og bevilgningene over statsbudsjettet på respektive 40 mill. kroner og 220 mill. kroner.

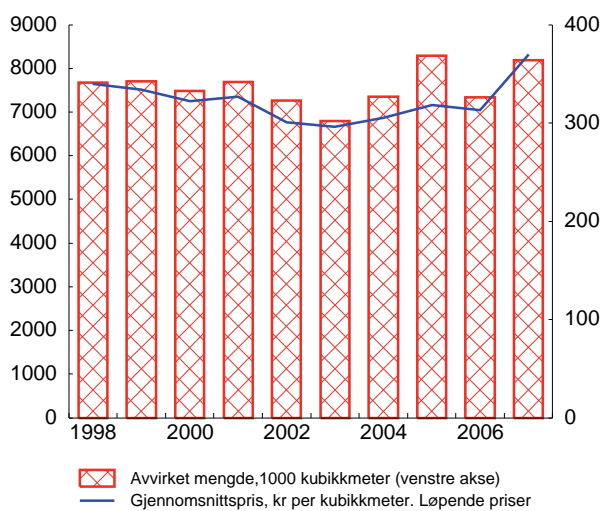
Jordbruket inngår i de pågående forhandlingene i WTO (Doha-runden), som omfatter tollsatser, internstøtte, avskaffelse av eksportsubsidier og spesiell behandling av u-land. Forhandlingene vil trolig medføre en liberalisering av handelen med jordbruksvarer og kan derfor få stor betydning for jordbruket i Norge.

Figur 6.26. Antall jordbruksbedrifter (i tusen), etter størrelsen på jordbruksarealet i drift

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.27. Skogbruk. Avvirkning av tømmer for salg og gjennomsnittspris per kubikkmeter solgt tømmer

Kilder: Statistisk sentralbyrå.

I skogbruket økte produksjonen med 13,4 prosent fra 2006 til 2007, målt i faste priser, ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet. Fra 2005 til 2006 var det en tilsvarende nedgang, og produksjonen i skogbruket er dermed tilbake på 2005-nivå. I 2007 utgjorde skogbrukets bruttoprodukt 4,6 milliarder kroner. Dette utgjør 0,2 prosent av bruttonasjonalproduktet.

Fiske, fangst og akvakultur

Produksjonen i fiske, fangst og akvakultur økte med 17,4 prosent fra 2006 til 2007, målt i faste priser, ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. I 2007 utgjorde bruttoproduktet i næringene 13,3 milliarder kroner (0,6 prosent av bruttonasjonalproduktet), hvorav 5,9 milliarder av bruttoproduktet var fra akvakultur. Fiske,

Tabell 6.13. Fiske, fangst og akvakultur. Produksjon og faktoreretspørsel. Mrd. kroner og prosentvis endring fra året før

	Mrd. kr		Volum		Pris	
	2007	2006	2007	2006	2007	2006
Produksjon	32,8	0,4	17,4	12,2	-9,6	
Produktinnsats	19,6	0,9	20,9	5,9	1,9	
Bruttoprodukt	13,3	-0,1	13,3	19,7	-22,2	
Bruttoinvesteringer	1,3	2,3	-20,9	4,8	13,5	
Timeverk ¹	27,1	-1,1	-0,7	

¹ Millioner utførte timeverk.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.14. Markedsutviklingen for fiske, fangst og oppdrettsnæringen. Milliarder kroner og prosentvis endring fra året før

	Mrd. kr		Volum		Pris	
	2007	2006	2007	2006	2007	2006
Produksjon	32,1	0,5	17,8	12,2	-9,8	
Eksport	15,7	3,9	24,1	18,7	-15,3	
Hjemmeleveranser	16,4	-2,4	12,2	6,5	-4,4	
Import	0,5	-5,4	-0,2	5,1	-12,4	
Innenlandsk anvendelse	16,9	-2,5	11,8	6,5	-4,7	
Lagerendringer	2,0	-8,2	2,9	
Innenlandsk etterspørsel	14,9	7,0	10,0	5,3	-3,1	

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

fangst og akvakultur er betydelige eksportnæringer, og for 2007 viser foreløpige tall en samlet eksportverdi av fisk og skalldyr på 35,1 milliarder kroner, noe som utgjør 4,4 prosent av samlet norsk eksportverdi (10,5 prosent eksklusiv eksportverdien av råolje, naturgass og kondensater).

Samlet fangstmengde i de tradisjonelle havfiskeriene gikk ned med 14,5 prosent fra 2002 til 2006. Mye av nedgangen skyldes mindre fangst av fisk til produksjon av mel og olje. I perioden økte andelen av fangsten brukt til konsum fra 57 til 67 prosent. Foreløpige tall for 2007 viser en økning i samlet fangst på 86 000 tonn eller 4 prosent fra året før. I 2003 var prisene gjennomgående lave og førstehåndsverdien av fangsten utgjorde 8,9 milliarder kroner. Fra 2003 til 2007 har samlet førstehåndsverdi økt med 34 prosent, og nesten hele økningen kom i 2004 og 2005. Samlet fangstverdi i 2007 var 11,9 milliarder kroner, og av dette står sild og torsk for nesten 50 prosent.

Laks utgjør snaut 90 prosent av mengde solgt fisk fra norske oppdrettere. Ørret utgjør om lag 9 prosent, mens andre fiskeslag, hvorav torsk er viktigst, utgjør 2 prosent av totalt kvantum. Fra 2000 til 2003 sank gjennomsnittlig eksportpris for laks (fersk og fryst) med 34 prosent, mens eksportert mengde økte med 20 prosent. Fra 2003 til 2006 steg prisen på laks med hele 50 prosent, og samtidig steg eksportert mengde med 22 prosent. I 4. kvartal 2006 begynte lakseprisene å falle igjen, og i hele 2007 har prisene vært lavere enn i 2006. For 2007 ble gjennomsnittlig eksportpris for fersk og fryst laks 17,5 prosent lavere enn i 2006, men prisen er likevel litt høyere enn i 2005. Produksjonen har vært stor i 2007, og eksportert kvantum økte med

hele 23 prosent siste året. Samlet verdi av den eksporterte laksen var 14,4 milliarder kroner i 2007, mot 14,2 milliarder kroner året før.

EU er det viktigste markedet for norsk oppdrettsfisk. I 2007 gikk 68 prosent av den eksporterte oppdrettsfisken til landene i EU. Adgangen til dette markedet har i mange år vært påvirket av EUs forsøk på å begrense importen av norsk oppdrettsfisk ved bruk av ulike handelspolitiske virkemidler for å beskytte særlig skotske oppdrettere. I januar 2006 vedtok EU nye antidumpingtiltak mot import av oppdrettslaks fra Norge. Bakgrunnen for tiltakene er en påstand fra EU om at norsk laks selges til dumpingpriser på EU markedet, det vil si til en pris som er lavere enn produksjonskostnadene, tillagt salgskostnader, transportkostnader, profit mv. I februar 2006 besluttet Regjeringen å bringe EUs antidumpingtiltak mot norsk laks inn for tvisteløsning i WTO. I november 2007 ble resultatet fra behandlingen i WTOs tvisteløsningspanel offentliggjort. Norge fikk medhold på 22 punkter. På 15 punkter konkluderte Panelet med at EU ikke hadde brutt WTOs antidumpingavtale. Blant punktene som går i Norges favør er feil i EUs utvalg av de undersøkte norske selskapene, feil i beregningene av selskapenes produksjonskostnader og uriktige beregninger av minsteprisene som ble innført på norsk laks. Begge parter har anledning til å anke panelets rapport. Inntil videre må Norge forholde seg til antidumpingtiltakene fra januar 2006.

Eksporten av laks til Russland ble fordoblet fra 2003 til 2005. Fra 1. januar 2006 innførte Russland forbud mot import av fersk norsk laks på grunn av angivelig uakseptabelt høyt innhold av kadmium og bly. I løpet av året kom eksporten av fersk laks til Russland i gang igjen, men bare fra anlegg godkjent av russisk veterinærtjeneste. Hovedsakelig som følge av disse restriksjonene sank eksporten av laks til Russland fra 47 000 tonn i 2005 til 33 000 tonn i 2006. I 2007 har situasjonen normalisert seg, og eksporten økte til 53 500 tonn. Dette utgjør 10 prosent av samlet norsk eksport av fersk og fryst laks. For øvrig fikk Norge høsten 2007 varsel fra russisk veterinærtjeneste om at det vil bli restriksjoner på import av norsk pelagisk fisk (for eksempel makrell og sild). Årsaken ble oppgitt å være matvaretrygghet. Bare bedrifter godkjent av russisk veterinærtjeneste vil ha anledning til å eksportere til Russland. Iverksettelsen av restriksjonene er utsatt til mars 2008.

6.6. Utenriks sjøfart

Produksjonen i utenriks sjøfart målt i løpende priser økte med 9,6 prosent fra 2006 til 2007, se tabell 6.15. Veksten er fordelt på en 8,7 prosent prisvekst og en volumvekst på 0,9 prosent. Denne utviklingen underbygges av tall fra Norges Rederiforbund, som viser at den norske utenriksflåten økte med 46 skip til totalt 1820 i løpet av 2007. Det har vært en nedgang i antall gasstankskip, kjemikalieskip og kombinasjonsskip, mens tørrbulkskip og andre tørrlastskip har økt i antall. Totalt antall ordre av skip og rigger har økt sammenlignet med 2006.

Boks 6.2. Kort om utenriks sjøfart

Utenriks sjøfart er en internasjonal næring. Et skip kan eies av et selskap i ett land, drives av et selskap i et annet land, og være registrert i et tredje. Eierstrukturen er ofte kompleks, og bidrar til at det i praksis er vanskelig å skille ulike lands sjøfartsvirksomhet. Nasjonalregnskapet regner inntekter og utgifter knyttet til driften av et skip som driftsinntekter og -utgifter for Norge dersom operatøren av skipet er norsk. Norske selskapers inntekter knyttet til utleie av skip til norske eller utenlandske selskap, ved såkalt tidsbefraktning eller bareboatbefraktning, regnes også som norsk produksjon. Norske selskapers datterselskap i utlandet, som ofte står for driften av selskapets skip, regnes ikke som norske selskaper, og inkluderes derfor ikke i norsk produksjon.

Skipets nasjonalitet bestemmes ut i fra nasjonaliteten til skipets eier. Hovedprinsippet er at den norske eierandelen skal være minst 50 prosent for at skipet skal regnes som norsk. Dette gjelder uavhengig av hvilket flagg skipet seiler under.

Definisjonsmessig ble innholdet i næringen utenriks sjøfart endret i forbindelse med hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet i 2006. Tidligere var supplyvirksomhet fordelt på næringene innenriks- og utenriks sjøfart. Fra og med 2004 ble supplyvirksomhet en egen næring. Denne næringen presenteres nå sammen med utenriks sjøfart i nasjonalregnskapets tabeller. Supplyvirksomhet holdes dermed utenfor begrepet Fastlands-Norge. Bakgrunnen for å definere supplyvirksomhet som en egen næring var vanskeligheter med å opprettholde skillet mellom innenriks- og utenriksfart. Det faktum at supplyvirksomhet er en oljerelatert transportaktivitet som er voksende på eksportmarkedene, var viktig for beslutningen om å holde supplyvirksomhet utenfor Fastlands-Norge.

Tabell 6.15. Produksjon og faktoreterspørsel i utenriks sjøfart. Prosentvis endring fra året før

	Løpende priser		Volum		Pris	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007
Produksjon	-2,4	9,6	-3,4	0,9	1,0	8,7
Produktinnsats	-4,6	5,2	-3,3	1,0	-1,4	4,2
Bruttoprodukt	3,5	20,7	-3,8	0,5	7,6	20,1
Bruttoinvesteringer	29,6	42,1	25,3	37,9	3,4	3,1
Sysselsetting	86,9 ¹	90,7 ¹	0,7 ²	4,5 ²	4,4 ³	2,8 ³

¹ Total sysselsetting i millioner utførte timeverk.

² Total sysselsetting. Prosentvis endring fra året før

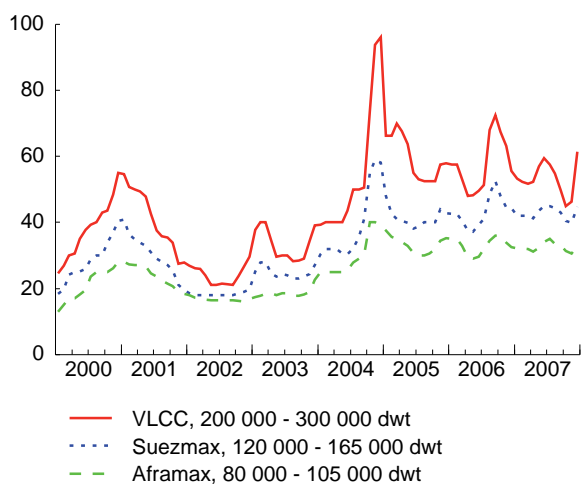
³ Lønnskostnader per utførte timeverk (lønnstakere).

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Bruttoinvesteringene i utenriks sjøfart gjorde et hopp fra 2006 til 2007 med 42,1 prosent økning i verdi fordelt på en volumvekst på 37,9 prosent og en prisvekst på 3,1 prosent. Bruttoinvesteringene i fast realkapital var på 21,2 milliarder kroner i 2007. Den sterke veksten i investeringer må sees i lys av den langvarige veksten i næringen generelt, og stadig høyere priser, særlig innen tørrbulk.

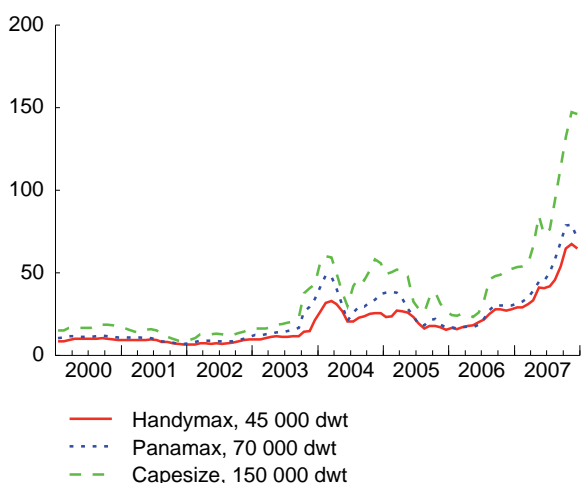
Sysselsettingen i næringen, som også omfatter utenlandske sjøfolk på norske skip, økte noe i løpet av året. Antall sysselsatte, selvstendige og lønnstakere,

Figur 6.28. **Utvikling i fraktrater for frakt av olje. Tankindekser 12 måneders tidsbefraktning. 1000 USD/dag**

Kilde: Fearnleys Monthly.

Figur 6.29. **Utvikling i fraktrater for frakt av tørrbukk. Tørrbukkindekser, 12 måneders tidsbefraktning. 1000 USD/dag**

Kilde: Fearnleys Monthly.

er foreløpig beregnet til 48 200 for 2007, mot 46 300 i 2006. Utenriks sjøfart er den næringen med lavest lønn per normalårsverk, og også den laveste utviklingen i lønn pr normalårsverk fra 2006 til 2007.

I perioden fra 2006 til 2007 falt gjennomsnittlige tankfraktrater noe for de tre største skipsgruppene VLCC, Suezmax og Aframax, se figur 6.28. Tankmarkedet er følsomt overfor svingninger i verdensmarkedet for olje, ettersom frakt av olje står for mesteparten av fraktinntektene. Eksportprisindeksen på olje steg med 2,4 prosent fra 2006 til 2007.

Fraktratene for tørrlast på verdensmarkedet har hatt en høy vekst fra 2006 til 2007. Ratene er mer enn doblet, se figur 6.29. Den sterke økonomiske veksten i Kina er svært viktig i denne sammenheng. Prisene på bunkers har også økt kraftig fra 2006 til 2007.

Fra 2005 til 2006 sank driftsresultatet for utenriks sjøfart totalt med 41,3 prosent til 2,9 milliarder. I 2007 ender driftsresultatet på 8,2 milliarder. Igjen kan man trekke frem de høye fraktratene i 2007 som den fremste årsaken.

6.7. Private tjenesteytende næringer, Fastlands-Norge

I 2007 stod de private tjenesteytende næringene for om lag 40 prosent av bruttonasjonalproduktet for Fastlands-Norge, målt i løpende priser. Dette er ett prosentpoeng mer enn året før. Disse næringene stod samlet sett for 47 prosent av sysselsettingen i Fastlands-Norge.

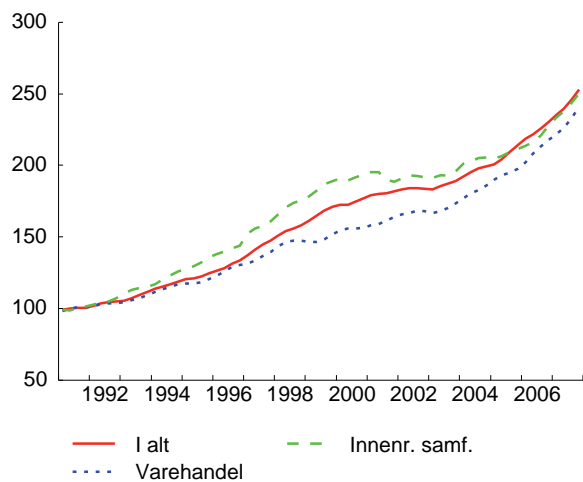
Foreløpige tall fra nasjonalregnskapet viser at produksjonen av private tjenester økte med 8,7 prosent målt i faste priser fra 2006 til 2007, se tabell 6.16. Målt i løpende priser økte bruttoproduktet med 10,7 prosent. Sysselsatte personer økte med 4,1 prosent mens arbeidsinnsatsen, målt i utførte timeverk, steg med 4,2 prosent.

Forretningsmessig tjenesteyting, som blant annet inkluderer eiendomsdrift, databehandlingsvirksomhet og annonse- og reklamevirksomhet, står for 31 prosent av verdien av bruttoproduktet i de private tjenesteytende næringene. Veksten i produksjonsvolumet i disse næringene var på 9,0 prosent i 2006 og 9,9 prosent i 2007. Det var spesielt omsetning og drift av fast eiendom, arkitektvirksomhet og teknisk konsulentvirksomhet, samt formidling og utleie av arbeidskraft, som bidro til den betydelige veksten. Sysselsettingsveksten i forretningsmessig tjenesteyting samlet var på 8,3 prosent i 2007. På grunn av økt sykefravær var veksten i utførte timeverk på 8,1 prosent. Den sterke sysselsettingsveksten bør sees i sammenheng med økningen i produksjonen. Forretningsmessig tjenesteyting er arbeidskraftintensiv slik at sysselsettingen generelt vokser i takt med produksjonen.

Varehandelen utgjorde 24 prosent av verdien av bruttoproduktet i de private tjenesteytende næringene i 2007, samme andel som for 2006. Volumveksten i produksjonen var på 9,5 prosent, mens utførte timeverk vokste med 3,8 prosent.

Foreløpige tall for post og telekommunikasjon viser en samlet produksjonsvekst i faste priser på 14,3 prosent fra 2006 til 2007. Posttjenestene vokste med 0,2 prosent mens produksjonen i telekommunikasjon økte med hele 17 prosent. Veksten var sterk både innen telefoni, bredbånd og satellittoverføringstjenester. Teletjenester blir stadig billigere og bidro til en prisnedgang for post og teletjenester samlet på 3,1 prosent fra 2006 til 2007. Sysselsettingen vokste med 3,9 prosent mens timeverkene økte med 5,0 prosent. At timeverkene øker mer enn sysselsettingen kan dels forklares med redusert sykefravær og dels med økt overtid.

Figur 6.30. Produksjon i privat tjenesteyting, Fastlands-Norge utenom bolig tjenester. Sesongjustert. 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Produksjonen i hotell- og restaurantvirksomhet vokste med 8,9 prosent målt i faste priser. Veksten var sterk innen både overnatting og servering. For serveringsvirksomheten, som utgjør om lag 80 prosent av den totale omsetningen, var veksten særlig sterk for kantine- og cateringvirksomhet. Det meldes imidlertid også om økt aktivitet for restauranter, gatekjøkken og puber i 2007. I følge tall fra overnattingsstatistikken er det først og fremst økning i yrkesreiser som ligger bak veksten i overnattingsvirksomhet. Det innebærer at det primært er i de største byene veksten har vært sterkest. Foreløpige beregninger viser at sysselsettingen i hotell- og restaurantvirksomhet vokste med 2,8 prosent.

Målt i løpende priser utgjorde bruttoproduktet innen finansiell tjenesteyting 12 prosent av bruttoproduktet i privat tjenesteyting i Fastlands-Norge i 2007. Foreløpige tall viser en økning i produksjonsvolumet i finansnæringen på 9,5 prosent fra 2006. Bak dette ligger en stor utlåns- og innskuddsvekst i bankene, men også økt volum på forsikrings siden og andre

banktjenester. Ifølge rentestatistikken har rentemarginene, det vil si forskjellen mellom innskudds- og utlånsrentene, vært tilnærmet stabile i 2007 i forhold til 2006 etter flere år med markert nedgang. Utlånsmarginene har fortsatt å gå ned, men dette oppveies av økte innskuddsmarginer. En mulig årsak til dette er at fortsatt sterk konkurranse på lånemarkedet presser lånerenten, mens den siste tids rentehevinger fra Norges Bank muliggjør større innskuddsmarginer. Produksjonen målt i løpende verdi økte med 10,2 prosent, mens prisen på produksjonen økte med 0,6 prosent. Den lave prisveksten skyldes hovedsaklig prisene på finansielle tjenester. Prisene på forsikringstjenestene var omtrent uendret. De foreløpige tallene tyder ellers på at driftskostnadene målt i faste priser økte svakere enn produksjonen. Antall sysselsatte personer i finansnæringen økte med 2,3 prosent, mens utførte timeverk steg 2,4 prosent fra 2006 til 2007.

Veksten i produksjonsvolumet av jernbane- og sporveistjenester var på 10,3 prosent fra 2006 til 2007. For jernbane viser foreløpige tall for godstrafikk svak nedgang mens både NSB og Flytoget rapporterte om sterk vekst i passasjertrafikken. Også Oslo Sporveier rapporterte om svært sterk vekst i antall passasjerer. Prisene innen jernbane og sporvei viser samlet en oppgang på 1,7 prosent.

Produksjonen i luftfartsnæringen økte med 5,8 prosent i faste priser fra 2006 til 2007, viser foreløpige tall. Prisene viste en økning på 1,6 prosent. Det var en større økning i antall passasjer til utlandet enn i den innenlandske trafikken, i følge Avinor. Totalt økte antall passasjerer med 6,8 prosent. En rapport fra Transportøkonomisk institutt viser at Norwegian økte sin markedsandel i det innenlandske markedet i de fire første månedene i 2007. SAS er likevel fortsatt den største operatøren innenlands med nesten tre ganger så mange passasjerer som Norwegian. Forretningsreiser utgjorde 60 prosent av det innenlandske markedet og økte mer en privatreiser i første del av 2007.

Tabell 6.16. Private tjenesteytende næringer, Fastlands-Norge. Nivå og prosentvis endring fra året før

	Produksjon					Utførte timeverk			
	Nivå ¹	Endring volum		Endring pris		Nivå ²	Endring		
	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007
Varehandel	328,5	8,9	9,5	0,5	1,8	473,8	491,8	0,2	3,8
Hotell- og restaurantvirksomhet	58,4	6,8	8,9	3,1	4,4	92,3	94,9	1,9	2,8
Innenriks sjøfart	8,6	4,0	-4,5	10,7	19,8	13,5	14,0	0,0	3,7
Transport ellers	163,0	4,4	5,3	4,1	2,3	171,5	173,2	1,2	1,0
Post- og telekommunikasjon	84,6	8,2	14,3	-1,7	-3,1	53,8	56,5	0,2	5,0
Finansiell tjenesteyting	127,7	9,5	9,5	-4,3	0,6	74,1	75,9	1,9	2,4
Forretningsmessig tjenesteyting	419,6	9,0	9,9	4,6	5,1	375,0	405,2	8,7	8,1
Personlig tjenesteyting	165,8	1,6	2,2	3,4	3,5	258,0	263,6	1,6	2,2
Sum Private tjenesteytende næringer	1 356,2	7,9	8,7	2,0	2,8	1 512,0	1 575,1	2,7	4,2

¹ I løpende priser, milliarder kroner.² Millioner timeverk utført av lønnstakere og selvstendige.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.